KÜÇÜK ESKİ ANADOLU TÜRKÇESİ GRAMERİ

FARUK K. TİMURTAŞ

Türkiye Türkçesinin tarihî devresinin ilkini Eski Anadolu Türkçesi teşkil etmektedir. Selçuklu devri Türkçesini de içine alan bu devre XIII. asırdan XV. asrın sonuna kadar devam etmiştir. XV. asrın ikinci yarısı bir geçiş devri olmakla beraber, Eski Anadolu Türkçesinin hususiyetleri, bütün XVI. asır boyunca devam etmiş, hattâ XVII. asırda da kendisini göstermiştir.

Selçuklu devrinden bugüne pek az eser kalmıştır. Bunların büyük bir kısmı, daha sonraki yüzyıllarda istinsah edilmiş metinlerdir. Bunlar Sultan Veled, Ahmed Fakih, Şeyyad Hamza ve Dehhânî'ye âit bulunmaktadır. XIII. asrın sonuyla XIV. asrın başında yaşamış olan Yunus Emre de Selçuklu devrinden sayılabilir.

Eski Anadolu Türkçesi devresinin gramer hususiyetlerini, her asra âit belli başlı eserlerden örnekler vererek, ana çizgileriyle tesbit etmiş bulunuyoruz.

XIII. asır

CR = Mevlânâ Celâleddin-i Rumî'de türkçe beyit ve ibâreler (Mecdut Mansuroğlu, TDAY, 1954, s. 207 - 220). ÇN = Çarhnâme - Ahmed Fakih (Mecdut Mansuroğlu, İstanbul 1956), SV = Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri (M. Mansuroğlu, İstanbul 1958), YZŞ = Yusuf ve Zeliha - Şeyyad Hamza (Dehri Dilçin, faksimile, İstanbul 1954), DH = Dehhânî ve Manzumeleri (M. Mansuroğlu, İstanbul 1947), ŞH = Şeyyad Hamza'nın Manzumeleri (M. Mansuroğlu, Drei Gedichte Şayyād Hamza's : UAJb. XXVI, 1954).

XIV. asır

FS = Ferhengnâme-i Sa'di Tercümesi - Hoca Mes'ud (Yekta Mutlu, Ferhangnâme-i Sa'dî Tercümesinin gramer hususiyetleri, mezuniyet tezi, Türkiyat Enstitüsü Ktp. nr. 272), SN = Süheyl ü Nevbahar - Hoca Mes'ud (J. H. Mordtmann, faksimile, Hannover 1925 ; Tahsin Banguoğlu, Altosma-

nische Sprachstudien zu Süheyl ü Nevbahar, Breslau 1938), YZD = Yusuf ve Zeliha - Erzurumlu Mustafa Darir (Erzurumlu Darir'in Kıssa-i Yusuf Mesnevisi üzerinde Bir İnceleme ; Nuran Özyiğit, Mez. tezi, Türk. Enst. Ktp. nr. 592). MT = Mantıku't-Tayr Tercümesi - Gülşehrî (A. S. Levend, faksimile Ankara 1957), KD = Kelile ve Dimne - Kul Mes'ud (A. Zajaczkowiski, Etudes sur la langue Vieille - Osmanli I. Morceaux choisis de la traduction turque - anatolienne de Calilä et Dimnä, Krakowie 1934), GZ = Üç Gazavât-ı Hz. Ali hikâyesinin gramer hususiyetleri (Erdal Duyar, tez, nr. 327), KB = Kadı Burhaneddin Divanı (T. D. K., faksimile, İstanbul İstanbul 1944), KY = Kıssa-i Yusuf (C. Brockelmann, Ali's Qissa'i Jüsuf, der älteste Vorläufer der osmanisehen Literatur : ABAW, Berlin 1916), DK = Kitab-ı Dede Korkut (Muharrem Ergin, Dede Korkut Kitabı I - II, Ankara 1958 - 1963).

XV. asır

AD = Ahmed-i Dâî Divanı (İsmail Hikmet Ertaylan, Ahmed-i Dâî Külliyatı, faksimile, İstanbul 1952), MV = Mevlid - Süleyman Çelebi (Ahmet Ateş, Vesîletü'n-Necât, Ankara 1954), ŞD = Şeyhî Divanı (T.D.K., faksimile, Ankara 1942), HŞ = Husrev ü Şirin (Faruk K. Timurtaş, Şeyhî 'nin Husrev ü Şirin'i, İstanbul 1963), HR = Harnâme - Şeyhî (F. K .Timurtaş, Şeyhî'nin Harnâme'si, İstanbul 1971), DV = Vasiyyet-i Nuşirevan - A. Dâî (İ.H.Ertaylan, Ahmed-i Dâî Külliyatı, İstanbul 1952), AP = Âşıkpaşazâde (H.J.Kissling, Die Sprache des Asıkpaşazade, Breslau 1936, KV = Kırk Vezir (H. W. Duda, Die Sprache der Qyrq Vezir - Erzählungen, Leipzig 1930), AT = Ataî'nin şiirleri (F. K. Timurtaş, Şeyhî ve Çağdaşlarının eserleri üzerinde gramer araştırmaları I - II : TDAY, 1960, 1962), SF = Safî'nin şiirleri (F.K.Timurtaş, TDAY, 1960, 1962), EZ = Ezherî 'nin Şiirleri (aynı yer), HM = Hümâmî'nin şiirleri (aynı yer), HSN = Hassân'm şiirleri (ayni yer), ŞR = Şîrâzî'nin şiirleri (F.K.Timurtaş, TDAY, 1960, 1962).

SES BİLGİSİ

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin ses bilgisi bakımından gösterdigi en dikkat çekici hususiyet, yuvarlaklık-düzlük bakımından vokal uyumunun zayıf olması : vokallerde umumiyetle bir yuvarlaklaşma temayülünün bulunmasıdır. Bir çok eklerin vokallerinde bir yuvarlaklaşma görülmektedir.

Eski Anadolu Türkçesi'nin ses bilgisi hususiyetleri ana çizgileriyle şöyle sıralanabilir :

VOKALLER

1. Eski Anadolu Türkçesinde bulunan vokaller şunlardır : a, e, ı, i, o, ö, u, ü. Ayrıca bir de kapalı ẹ'nin varlığı düşünülebilir.

Vokal Değişmeleri

2. İlk hecedeki vokal değişmelerinden i / e meselesinde Eski Anadolu Türkçesi i tarafindadır. Şu kelimelerdeki i'ler bugün e iledir : bil, bin "ben", birü YZD , bisle- YZŞ 78-2, biş, bize-, bizen- ŞD 27-5, di-, dir-, dirnek, gice, gicik-, giç, giç-, giniş, girçek, girdek, girü, il "memleket, il "yabancı", il "yil" FS 398, ir "erken", ir "erkek" FS 982, ir-, irden "erkenden" ŞD 95-5, irdür-, irgür-, iriş-, irişdür-, irte, irür, isen "sağ, esen" FS 424, iş "eş", işik, it-, iy, siz-, vir-, yi-, yidi, yidek, yig "yeğ, daha üstün", yil, yil- "koşmak", yim, yimiş, yin- "mağlup etmek" FS 685, yini, yir, yir- "zemmetmek, yermek", yirin- "teessüf etmek, hayıflanmak", yit- "kâfi gelmek", yit- "erişmek", yitmiş, yitür- "eriştirmek".

Bu kelimelerdeki *i* sesi, bugün Anadolu halk ağızlarının bir çoğunda kapalı e (ẹ), bâzılarında i, İstanbul ağzında ve yazı dilinde açık e olarak telâffuz edilmektedir.

3. Bâzı kelimelerdeki *e* sesi, Eski Türkçede olduğu gibi, kendini muhafaza etmiştir : *eyü* < edgü "iyi", *gey-* < ked- "giymek". Bunlar, İstanbul ağzında i olarak söylenmekle beraber, bâzı Anadolu halk ağızlarında e ve daha çok ẹ şeklinde telâffuz edilmektedir.

4. Şahıs zamirlerinden *ben* ve *sen*'in akkuzatif ve genitif şekilleri olan beni, benüm ve seni, senüñ kelimelerinin yanında *bini, binüm* ; *sini, sinün* şekilleri de daha az sayıda olmak üzere görülmektedir. Türkçede zamir çekiminde kökün vokalinin değişmesi mümkün olduğundan, bu şekillerin bulunması normal telâkkî edilebilir. Esasen Eski Türkçe devresinde de *ben ben* ve *sen* zamirinin çekiminde bu şekillere tesadüf edilmektedir.

5. Bâzı kelimelerde, Eski Türkçe devresinde e olan ses, i'dir : *imdi* < emdi, emti, amtı, *işit-* < eşit-, *nice* < neçe, *nite* < neteg. Bir kaç kelimede bu i / e değişikliği umumî değildir, bâzı metinlerde görülmektedir : *işek* < eşek YZŞ 65-2, *iyle-* < edle- YZŞ 102-6 *dik* dur- < tek dur- "susmak" YZŞ 80-3, *digül* < tegül, tağ ol YZD.

6. Arap yazısında farklı işaretler bulunmadığı için o / u ve ö / ü değişikliğini ve böylece *ugra-, uyan-, usan-, güzel, yürü-, yukarı* gibi kelimelerin bu devirde *o* ve *ö* ile mi yoksa *u* ve *ü* ile mi olduğunu tâyin ve tesbit etmek mümkün değildir. Diftong bulunan kelimeler dışındakilerde Eski Türkçe devresi

şekillerine uymak daha isabetli olur : *osan-*, *gözel* gibi ; diftonglu kelimelerde Batı Türkçesi her iki şekle de sahiptir. Ağızlara göre bu şekiller değişmektedir : *oyan-* (*uyan-*), *ogra-* (*ugra-*), *yörü-* (*yürü-*) gibi. İstanbul ağzı, muhtemelen Rumeli şivesinin tesiri ile *u* ve *ü*'lü şekilleri tercih etmiştir.

Vokal Uyumu

7. İncelik-kalınlık bakımından vokal uyumu Eski Anadolu Türkçesi'nde çok kuvvetlidir. Bugün vokal uyumu dışında olan ve sâdece ince şekli mevcut olan aidiyet-vasfiyet eki (vasfiyet zamiri) *-ki*'nin, Eski Türkçe'de olduğu gibi, kalın şekli bulunmaktadır ; ayrıca -ḳ- iki vokal arasında sadalılaşarak -ġ- olmuştur : *aşnuğı* YZŞ 98-3 ve KD 8, *boyunda-ğı* ŞD 120-10, *başunda-ğı* HŞ 2186, *ağzunda-ğı* ŞHN IV-4, *alnunda-ğı* ŞHO IV-5, *anda-ğı* SV I-38, ve SN 310-15, *yananda-ğı* ŞD 189-2, *etrafda-ğı* AP 31, *uçmakda-ğı* ÇNG 192-2, *omuzunda-ğı* SN 272-9, *havada-ğı* SN 297-2, *zamîrumda-ğı* SN 239-9, *hisarda-ğı* AP 31, *başunda-ğı* AP 31. Bugün sâdece ince şeklinin bulunması, Farsçadan dilimize geçen ve çok kullanılan *ki* bağlama edatı ve nisbet zamirinin tesiri ile izah edilebilir.

8. Cevheri fiil *i*'nin *-dük* partisip şekli olan *i-düg-i* kelimesi de, ek gibi telâkki edildiğinden olsa gerek, vokal âhengine uymuştur : *az ıduğı-n* HŞ 977, *hakk ıduğı-n* HŞ 973, *hakîkat ıduğı-na* ŞD 102-9, *fettân ıduğı-n* SF 3-2.

9. Eski Türkçe devresinde mevcut olduğu halde, *-iken* gerundium ekinin kalın şekli yoktur. Ek, bugünkü gibi dâima incedir. Bugün sâdece bâzı Anadolu halk ağızlarında kalın şekli görülüyor.

10. Eski Anadolu Türkçesi'nde de, Eski Türkçe'de olduğu gibi yuvarlaklık-düzlük bakımından vokal uyumu sağlam değildir. Ayrıca bu devrede, eski ve yeni yazı dillerinden farklı olarak bir çok kelimelerde bir yuvarlaklaşma kendini göstermektedir. Bu yuvarlaklaşma (labialisation) Eski Anadolu Türkçesi'nin en mühim fonetik hususiyetlerinden birini teşkil etmektedir.

Yuvarlaklaşmanın çeşitli sebepleri vardır. Bir kısmında dudak konsonantları, bir kısmında ise Batı Türkçesi'nde -ğ ve -g'lerin düşmesi rol oynamıştır. Bâzı kelime ve eklerdeki yuvarlaklık ise hiç bir sebebe bağlanamamaktadır.

Yuvarlaklaşma

11. Dudak konsonantları (b, m, p, v) tesiri ile yuvarlak vokal taşıyan kelimeler şunlardır : *bülezük* YZŞ 71-8, *bunar* SV 1-44, *demür* HŞ 11-23, *kavum* YZŞ 97-6, DK 151-9, *tırmuk* HŞ 1662, *semüz* DK 48-9 ; *kirpük* AD 27-3. *tapu*

GZ 46-17, *kapu* SV 1-65, *avun-* YZŞ 10-2, *kavul* "kavil, söz" YZŞ 62-7, *güvür-* YZŞ 34-11, *givür-* SV 11-149, *sevü* ŞD 102-9, *yavu* SV VI-4, *süvri* DK 129-5.

Daha önce Eski Türkçe devresinde dudak konsonantları dolayısıyla yuvarlaklaşmış olan vokaller, kendini muhafaza etmektedir : *kamu, kulavuz* (kulağuz), tamu, yavuz, delü.

Gevde kelimesindeki e, Eski Türkçede olduğu gibi, umumiyetle yuvarlaklaşmamış şekilde görülmektedir. Bununla beraber bâzı metinlerde yuvarlak şekli de bulunmaktadır : *gövde* SV 1-53, 1-68, 11-62, 11-73, 11-79, 11-81, 11-94, XXIV-8.

Kavum ve *kavul* örnekleri, yabancı kelimelerin de yuvarlaklaşmağa uyduğunu göstermektedir.

12. Eski Türkçe devresinde mevcut olan *ğ* ve *g*'lerin düşerken kendinden önceki vokalleri yuvarlaklaştırması sonucu yuvarlak vokal taşıyan kelimeler şunlardır : *alu* < alığ "alık, ahmak, aptal, sersem ; aşağı ,âdi, değersiz ; âciz" HŞ 6926, YZŞ 23-11 ; *aru* < arığ "temiz" SV 11-35, *ayru* < adrığ ÇN 53, *bilü* < bilig DV 300-9, *kapu* < kapığ YZŞ 69-9, *kısu* < kısığ "sıkıntı, eziyet, tazyik" HR 40, *saçu* < saçığ "şenliklerde, düğünlerde saçılan para v.s." MV 7:1-49, *satu* < satığ YZŞ 28-7, *sevü* < sevig HŞ 4674, *saru* < sarığ HŞ 881, *tapu* < tapığ DH 5-8, *yapu* < yapığ HŞ 2118, *yazu* < yazığ HŞ 3317.

Kapu, sevü, tapu, yapu gibi kelimelerde yuvarlaklaşmaya -ğ ve -g'nin düşmesi kadar p ve v dudak konsonantları da sebep olmuştur denilebilir.

Sonundaki -ğ ve -g'ler düştüğü halde yuvarlak vokal taşımayan kelimeler de vardır : *acı* < açığ HŞ 989, *assı* < asığ GZ 42-4, *ayı* < adığ SN 248-6, (az olmakla beraber ayu şeldi de vardır : ayu SN 217 -7) *çeri* < çerig ŞD-167-1, *katı* < katığ AD 27-5, *kiçi* < kiçig HŞ 5719, *ıssı* < ısığ SV XXIII7, *diri* < tirig YZŞ 82-3, *süçi* < süçig 1-51, *karı* < karığ HŞ 1741.

13. Bâzı yapım eklerindeki vokaller, Eski Türkçe devrinden beri yuvarlak olarak görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde de bu yuvarlaklık devam etmektedir. Bu ekler -(*u*)*k*, -(*ü*)*k* ve *-aru, -erü*'dür. Bu eklerle meydana gelen kelimeler şunlardır : *açuk* SV 11-125, *artuk* MV 5-21, *ayruk* HR 108, *aruk* "zayıf, yorgun, cılız" YZŞ 49-8, *delük* KB 1-10, ŞD 127-9, *eksük* HŞ 2286, *esrük* ŞH 1-2, *sınuk* HŞ 4804, *tanuk* HŞ 4755, *tanışuk* "danışma, istişâre" DV 303-8, HŞ 2246, *uyanuk* SV 11-64, *yaraşuk* "yakışır, uygun, münâsip" ŞD 104-4, *yazuk* "günah, cürüm" MV 16-65, yitük HŞ 605.

-aru < -ğaru, -erü < gerü ekiyle yapılan kelimeler mahduttur : *içerü* YZŞ 19-15, *ilerü* HŞ 951, yukaru SV 11-22.

14. Bâzı kelimelerde yuvarlak vokal bulunuşunu, bir sebebe bağlayarak izah etmek mümkün değildir. Eski Türkçe devresinde de bu vokaller yuvarlak idi. Bunların vokal âhengine uyması, daha sonraki yüzyıllarda olmuştur.

Bugün de bunların bir kısmı Anadolu halk ağızlarında hâlâ yuvarlaktır. Bu vokallerin bulunduğu kelimeler şunlardır : *agu* DV 308-9, *alkun* YZŞ 65-11, *azuk* ŞD 13-6, *berü* SV XII-6, *dilkü* HŞ 1741, *girü* DH 2-1, *incü* YZŞ 42-2, *ılduz* HR 77, *kargu* "kamış" AD 29-11, *karşu* HŞ 877, *kendü* SV 1-9, *yanku* HŞ 6326.

Bu kelimelerden başka birkaç kelime daha vokal âhengine aykırı olarak yuvarlak vokallidir. Bunlardan bir kısmı Eski Türkçe devresinde mevcut değildir, bir kısmı ise değişik şekilde görülmektedir : *degül* SV I-11, *delü* YZŞ 23-11, *hırsuz* DV 306-12, *sayru* ŞD 162-5, *üzengü* HŞ 1306.

15. Daima yuvarlak vokal taşıyan ve vokal uyumu dışında olan ekler, vokali aslında yuvarlak olanlar ve sonradan yuvarlaklaşanlar olmak üzere iki kısımdır. Vokali aslında (Eski Türkçe Devresinde de) yuvarlak olan ekler şunlardır :

Gerundium eki -up, -üp ve genişlemiş şekli olan -uban, -üben : *san-up* AD 16-5, *yayla-y-up* SV 1-38, *getür-üp* ÇN 36, *baglan-uban* ŞD 145-11, *ger-üben* HR 74.

Faktitif eki -dur, -dür : *yi-dür-* ÇN 15, *bil-dür-* HR 76, *yaraş-dur* ŞD 162-12, yağ-dur- AD 16-15, ir-dür- YZŞ 93-15, in-dür- YZŞ 16-12.

Faktitif eki -ur, -ür- ; *ir-ür-* HŞ 1135, *ge-çür-* AD 24-6, *yit-ür-* "eriştirmek, ulaştırmak" HŞ 1074, *art-ur-* SV 1-42, *deg-ür-* SV 1-15, *iç-ür-* YZŞ 42-14, *gey-ür-* YZŞ 7-15.

Faktitif eki *-gur*, *-gür* : *ir-gür-* MV 10-15, *dir-gür-* ÇNG 183-4

Emir eki *-sun*, *-sün* < *-zun*, *-zün* : *gel-sün* SV X-11, *kıl-sun* YZŞ 47-1, *di-sünler* DV 301-8.

Bildirme eki *-dur*, *-dür* < dur-ur : yürek *kanı-dur* DH 6-7, *gidermek-dür* SV 1-9, *yakın-dur* HŞ 1336, *iş-dür* ŞD 158-1.

Partisip eki *-duk*, *-dük* : *agla-dug-ı* YZŞ 90-15, *sev-düg-i* ŞH 11-6, di-dükleri ŞD 56-2.

16. Vokali Eski Anadolu Türkçesinde yuvarlaklaşmış eklerde yuvarlaklık, ya m, b, v gibi dudak sesleri veya -ğ, -g düşmesi yahut da analoji yoluyla meydana gelmiştir.

Dudak konsonantı m dolayısıyla vokali yuvarlaklaşmış ekler şunlardır :

1. İyelik eki *-(u)m*, *-(ü)m* ; *-(u)muz*, *-(ü)müz*, *-muz*, *-müz* / *cân-um* ŞH I-15, *el-üm* DH 6-5, *bagır-umuz* ŞD 96-13, *ev-ümüz* YZŞ 33-15, *ata-muz* SV II-47, *iki-müz* YZŞ 19-12.

2. Şahıs iyelik eki *-(u)n*, *-(ü)n* ; *-(u)nuz*, *-(ü)nüz*, *-nuz*, *-nüz* analoji yoluyla (1. şahıs iyelik ekine benzemek suretiyle) yuvarlak vokal taşımaktadır : *saç-un* ŞD 40-7, *cemâl-ün* AD 13-13, *günâh-unuz* ŞHO 1-12, *nefs-ünüz* SV 11-149, *ata-nuz* YZŞ 78-15, *degme-nüz* YZŞ 69-4.

Genitif eki *-un*, *-ün*, *-nun*, *-nün* (Önce 1. şahıs iyelik eki tesiriyle benim < beniñ *benüm* olmuş, sonra analoji yoluyla *senün* ve *anun* şekilleri çıkmıştır ve durum umumîleşmiştir) : canlar-*un* cânı SV 1-43, iş-*ün* aslı HR 82, dünyâ-*nun* dirligi SV 11-16, lâle-*nün* aklı AD 17-5, ben-*üm* bigi ŞD 106-10, biz-*üm* ıldu-zumuz HR 77, sen-*ün* ışkuñ ŞHO 11-1, a-nuñ zülfi AD 16-10.

Görülen geçmiş zaman ekleri *-dum*, *-düm* ; *-duñ*, *-düñ* ; *-duk*, *-dük* ; *-dunuz*, *-dünüz* (1. şahıs çekim eki -m ve Eski Türkçe devresinde de dâima yuvarlak vokalli olan *-duk*, *-dük* partisipi tesiriyle) : yaz-*dum* HŞ 1412, gel-*düm* SV XII-3, aç-*dun* ŞHO III-15, di-*dün* ŞD 6-9, al-*duk* SV XXIII-7, vir-*dük* HŞ 1398, al-*dunuz* DK 107-7, ilet-*dünüz* YZŞ 68-10.

Emir çokluk I. şahıs eki *-alum*, *-elüm* eki : kaç-*ulum* HŞ 1219, nid-*elüm* ÇN 71. Teklik şekli *-ayım*, *-eyim* nâdir olarak *-ayum*, *-eyüm* hâlinde de görülür : cyd-*eyüm* YZŞ 42-4

17. Dudak konsonantı v<b dolayısıyla vokali yuvarlaklaşmış ekler şunlardır :

Şart çokluk 1. şahıs eki *-vuz*, *-vüz* (<biz) : n'olursa-*vuz* MV 9-40, kılsa-*vuz* YZŞ 1-5, irmese-*vüz* MV 18-55.

İstek çokluk 1. şahıs eki *-a-vuz*, *-e-vüz* (<-a+biz, -e+biz) : kurtıl-*a-vuz* HŞ 1936, ir-*e-vüz* ŞD 164-6.

Bildirme çokluk 1. şahıs eki *-uz*, *-üz* (<biz'den) : perîşân-*uz* HŞ 1286, biz-*üz* HR 80, bir-*üz* SV II-139. Ekin az olmakla beraber *-vuz*, *-vüz* şekli de vardır : râzi-*vuz*, YZŞ 86-14, ne-*vüz* SV XVI-I.

İstek teklik 1. şahıs eki *-a-vam*, *-e-vem* bâzan *-a-vum*, *-e-vüm* şeklinde görül-mektedir : ağlay-*a-vum* SV VIII-1, dut-*u-vum* VIII-3, gözley-*e-vüm* SV VIII-6, iç-*e-vüm* SV VIII-3.

18. Sıfat yapma eki -lu, -lü (<-lığ, -lig) -ğ ve g'lerin düşmesi dolayı-sıyla yuvarlak vokallidir : dat-*lu* SV 11-79, derd-*lü* ŞHO II-4. Ekin menfisi olan *-suz*, *-süz* analoji yoluyla yuvarlak vokal taşımaktadır : ılan-*suz* HŞ 2126, diken-*süz* AD 306-4.

19. Geniş zaman ekinin sadece yuvarlak vokalli *-ur*, *-ar* şekli vardır : al-*ur* HŞ 1160, bil-*ür* AD 28-10. Bugün *-ur*, *-er* eki alan birkaç fiil Eski Ana-dolu Türkçesinde *-ur*, *-ür* ekiyle tasrif edilmektedir : yat-*ur* ŞD 63-2, gir-*ür*, kıl-*ur* DV 307-7.

20. Gerundium eklerinden umûmiyetle *-u*, *-ü* tercih edilmiştir, *-ı*, *-i* azdır : sıgın-*u* DV 307-4, inley-*ü* HR III.

Düzleşme ve düzlük

21. Eski Anadolu Türkçesinde umumî olarak bir yuvarlaklaşma temâ-yülü mevcut olmakla beraber, bâzı kelimelerde Eski Türkçe'ye göre bir

düzleşme görülmektedir : *bit-* < büt- SV 1-47, *içün* < üçün < uçun DH 9-2, *kanı* < kamı HŞ 585.

22. Bâzı kelimelerde kök vokali yuvarlak olduğu halde, daha sonraki vokal düzdür. Bu kelimelerin büyük bir kısmı Eski Türkçe'de de düz vokallidir. Bir kısmı ise, her iki şekilde de görülmektedir. Eski Anadolu Türkçesi 'nde de bâzılarının iki şekli bulunmaktadır. Fakat düz vokalli şekil daha yaygındır : *bulıd* ŞD 18-13, *büri-* YZŞ 69-13, *çüri-* ÇN 66, *düriş-* HŞ 133, *kurı-* SV 1-45, *okı-* DH 5-2, *ogrı* SV XVIII-3, *süri-* DK 134-4, *togrı* DK 144-1, *tokı-* SN 220-5, *umıt-* SV I-27, *uyı-* ŞD 180-7, *yöri-* SV XVI-9.

23. Bâzı ekler kökün vokali ne olursa olsun daima düz vokal taşımaktadırlar. İmlâlarının son zamanlara kadar klişeleşmiş olarak devam etmesi, bu düz olma hadisesinin bir hususiyet olduğu kadar, bir imlâ meselesi olduğunu da göstermektedir. Bu ekler şunlardır :

Akkuzatif eki *-ı*, *-i* : kanum-ı HŞ 931, müşkilüm-i HR 61, öküz-i HR 83.

3. şahıs iyelik eki *-ı*, *-i* : arpa ok-ı HR 60, öz-i DK 119-6.

Görülen geçmiş zaman 3. şahıs eki *-dı*, *-di* : bul-dı SV 1-48, gördi HR 50.

Soru eki *-mı*, *-mi* : (Eski Türkçe'de dâima yuvarlak vokallidir. -mu, -mü) : doğdı mı ŞD 170-10, bu mıydı ŞD 112-10, delü mi YZŞ 23-11.

İyelik eki *-sı*, *-si* : kapu-sı HŞ 1156, süçi-si SV XXV-5.

İsimden isim yapma eki *-cı*, *-ci* : kapu-cı YZŞ 70-6, göz-çi DK 247-1.

Anlatılan geçmiş zaman eki *-mış*, *-miş* : bul-mış-am HŞ 1362, gör-miş-dür SV II-136.

Emir teklik 2. şahıs eki *-gıl*, *-gil* : ol-ğıl : DV 302-9, gör-gil SV III-3.

Bildirme teklik 2. şahıs eki *-sın*, *-sin* : konuk-sın ŞD 174-3, gül-sin HŞ 1258.

Fiil çekiminde teklik 2. şahıs eki *-sın*, *-sin* : bulur-sın HŞ 1420, görür-misin DK 12-11.

Bildirme çokluk 2. şahıs eki *-sız*, *-siz* : canlarum-sız HŞ 1291, kör-siz SV XXIV-4.

Fiil çekiminde çokluk 2. şahıs eki *-sız*, *-siz* : durur-sız SV XXIV-1, görür-siz SV XXIV-2.

Fiilden isim yapma eki *-ıcı*, *-ici* : tur-ıcı HŞ 2256, gör-ici YZŞ 25-11.

Gerundium eki *-ınca*, *-ince* : ol-ınca HŞ 1586, gör-ince HR 45.

İsimden isim yapma eki *-lık*, *-lik* umumiyetle düz vokallidir, yuvarlak şekli de bulunmaktadır : dost-lığ-ın SV II-71, çok-lığ-ım ŞD 126-2, kul-lığ-ı SV II-67, toğru-lık HŞ 1402, sayru-lığ-ından SV II-135, kendü-lik-den HŞ 1085, konuk-lık HŞ 1877, ayru-lık HŞ 2138, eyülik DV 300-11, gün-lik DK 68-6, delü-lig-e DK 107-8, muştu-lık DK 234-7, hoş-lığ-um DK 242-3 ;

hoş-luğ-uñ SV I-35, kul-luğa II-67, nâzük-lük HŞ 940, ayru-luğ-ı ŞD 125-3, kul-luk-da DV 307-11, eylük HŞ 1716, DV 303-13.

24. Bâzı eklerde yardımcı (bağlayıcı) durumunda olan vokal, umumiyetle düz, nâdiren yuvarlaktır.

Dönüşlülük eki *-(ı)n*, *-(i)n* : *bul-ın-duk* ŞD 186-6, *ur-in-dı* HŞ 1588, *gör-in-mez* SV II-75, *gör-in-di* HŞ 1682 ; *toy-un-ur* ŞD 186-6.

Passiflik eki *-(ı)l*, *-(i)l* : *yon-ıl-mış* HŞ 1157, *yuy-ıl-maz* ŞD 106-2, *dök-il-üp* HR 109, *ört-il-e mi* HŞ 1242 ; *yor-ul-ur* ŞD 62-12, *yor-ul-dı* HŞ 1638.

İşdeşlik eki *-(ı)ş*, *-(i)ş* : *bul-ış-dılar* DK 212-5, *sor-ış-dılar* DK 200-7,

İncelme

25. Eski Türkçe ve geçiş devresinde kalın oldukları halde ç, ñ, ş, y, konsonantları ile bir arada bulunmaları sebebiyle bâzı kelimelerdeki vokaller incelmiştir : *biç-*<bıç-, içün<üçün<uçun, *dinle-* < tıñla-, piş-<pış-, *şiş* <şış, *iş*<ış ; *yüri-*<yorı-, *eyit-*<ayıt-, *yine*<yana, *yeşil*<yaşıl.

Vokal türemesi

26. Vokal türemesinin çok az örneği vardır. Ancak kelime ortasında olmak üzere (épenthese), bir kaç kelimede bir vokal türemesi görülmektedir : *azacuk* HŞ 848, *yigirek* ŞR 27-6, MV 18-69.

Vokal düşmesi

27. Kelime başında vokal düşmesi (aphérese) için çok az örnek vardır, sıtma<ısıtma, yuku<uyıku<udıku gibi : sıtmalu HŞ 1935 yuku ŞD 13-8, SV IX-8.

28. Dilimizdé orta heceler vurgusuz olduğundan dolayı, kelime ortasında vokal düşmesi (syncope) fazla görülmektedir. Gerek kelime bünyesinde, gerekse eklerde vokal düşmesinin pek çok örnekleri vardır.

çağrış- YZŞ 10-5, *bögrüş-* HR 53, *üzre* ŞD 186-2, *yahşı* DK 69-10, *eylük* SV II-102, *ayruk* YZŞ 16-9, *ogra-* YZŞ 71-5, *buyruk* HR 117, *yögriş-* HŞ 2620, *ötrü* HŞ 237, *emzür-* DK 6-13, *karanlük* YZŞ 35-6, *uyku*< *uyıku*<udıku SV II-61, *inle-* YZŞ 90-15, *göynük* ŞD 73-11.

İçün ve *ile* : *senün'çün* MV 17-9, *olduğuz'çün* MV 3-27, *anun'çün* SV XXIV-9, *kendüzi'çün* SV II-46, *adıy'la* MV 4-28, *gözi'yle* SV II-80, *sözi'yle* SV II-121.

İyelik eki ile : *bögrin* HŞ 2176, *ağzı* YZŞ 11-4, *gönli* HŞ 1327, *alnında* YZŞ 54-11, *egnüme* ŞD 116-6, *bagrın* HŞ 1894, *benzi* YZŞ 23-2, *karnı* HR 98, *oglı* DV 301-1, *boynı* YZŞ 11-5 v.s. v.s.

i- fiili ile : *dilerdi* SV 11-42, *itdiyse* HM 3-4, *yoksuldı* SV XXIII-9, *bakmazsa* III-12, *susadunsa* SV II-93, *varsa* SV II-32, *berâbermiş* ŞD 180-1, *bileydüm* SV III-11, *sünüydi* SV XXIII-4 ; *usluysa* SV XII-7.

Eklerde : *gerlü* (gerilü) HR 50, *yazlu* YZŞ 36-11, *aslu* HŞ 2065, *göynürdi* HŞ 1704, *götrile* ŞD 11-1, *ulaşaldan* ŞD 90-11, *görmiyelden* HM 7-1, *birbirümizi* MV 16-41, *eydür* 1811.

Derilme-Birleşme

29. Vokalle biten bir kelimeden sonra vokalle başlayan bir kelime veya ek geldiği zaman vokallerden birinin düşerek iki kelimenin birleşmesi hâdisesi olan derilme-birleşme (contraction-crase) için pek çok örnek vardır. Bu şekildeki vokal düşmesi ya geçici veya devamlıdır. Devamlı düşme sonunda kalıplaşmış sözler ortaya çıkmıştır. Bunların büyük kısmım bugün de kullanmaktayız. Geçici düşme, aruz vezni zaruretinden ileri gelmektedir.

Kalıplaşmış sözler : niçün < ne + için, n'it- < ne + it-, n'ol- < ne + ol-, n'eyle- < ne + eyle-, nic'ol- < nice + ol-, şimdi < şu + imdi, nesne <ne + ise + ne, kendüzi < kendü + özi, *kendüzine* ŞD 92-1, *kendüzinden* DV 308-4, *şol* < şu + ol, buğur < bu + uğur, "bu zaman, bu defa", HŞ 1361, MV 5-6, *böyle* < bu + öyle, şöyle < şu + eyle (böyle ve şöyle'nin teşekkülünde yalnız bir vokal düşmesi değil, bir vokal değişmesi de vuku bulmuştur.)

30. Aruz vezni dolayısiyle ortaya çıkan ve geçici mâhiyette olan vokal düşmesi ve birleşmenin çeşitli örnekleri vardır. Bir kısmı *ki* ile, bir kısmı *i-* fiili ile, büyük bir kısmı ise değişik kelimelerle yapılmıştır.

ki ile : k'ol, k'ola, k'itdi, k'ider umumiyetle klişeleşmiş gibidir, yazılışları da birleşiktir. (Bazı yazmalarda bu birleşmeyi göstermek üzere, ikinci kelimenin ilk harfi üzerine vasıl işaretine benzeyen hususî bir işaret konmaktadır.) *Ki* ile yapılan birleşmeleri için bir kaç örnek : iller içre ne kadar *k'anıla* insâf u sehâ ŞD 30-1, mevlidine her *k'anun* izzet kıla MV 6-16, gözedürem *k'urıla* başuma tâc HR 115, *k'ümmetine* böyle in'âm eyledi MV 10-43, *k'iklîm-i* ışka ben kuluñ ol demde hân idüm AT 15-6,

i- fiili ile : belürdise < belürdi ise ŞD 173-9, irmeyedi < irmeye idi ŞD 174-12, hayâl midi < hayâl mi idi ŞD 56-2, döşedidüm < döşedi idüm HR 65, olmasadı < olmasa idi ŞD 27-5 kıladı < kıla idi AT 5-3, zahrmdadı <zahrında idi MV 9-28.

Değişik kelimelerle : big'oldı < bigi oldı HŞ 2050, el'alsa < ele alsa ŞD 107-4, ild'ölürse < ilde ölürse ŞR 21-7, halk'oldı < halka oldı AT 3-3, çıkd'evümden<çıkdı evümden MV 13-43, dinleyen'iy<dinleyeni iy MV 4-16. n'ister < ne ister ŞD 136-2.

KONSONANTLAR

31. Eski Anadolu Türkçesinde bugünkü yazı dilimizde bulunmayan ḫ ve ñ konsonantları görülmektedir. Bugüne göre, başka bir farklı durumu yoktur.

Bugün görülen konsonant değişmelerinin büyük bir kısmı Eski Anadolu Türkçesi devresinde olmuştur. Bir kısmı ise bu devrede henüz gerçekleşmemiştir. Bu gibi hallerde konsonantlar aslî şekillerini muhafaza etmektedir.

Konsonant değişmeleri

32. Bazı kelimelerdeki *b*-'ler, bugün olduğu gibi, *p*-'ye dönmemiş ; kendini muhafaza etmiştir. Bunların bir kısmı Eski Türkçe'de de *b*- iledir : *barmak* YZŞ 36-14, *başmak* "ayakkabı" HR 36, *berk* HŞ 1558 *bınar* HM 3-9, *biş*-<pış- HŞ 2925, *busu*<pusug MV 12-2, *büre* SN 308-11. Bütün bu kelimeler, berk ve bıñar müstesna Dede Korkut Kitabı'nda p- iledir ; ayrıca biç-, bıçak, buçuk, bürçek kelimeleri de p iledir.

33. Eski Türkçe'deki bazı kelimelerin başındaki *b*-'ler Eski Anadolu Türkçesinde daha ilk zamanlarda *v*- olmuştur : var- YZŞ 41-5, var ÇN 7, vir- DH 1-2, viribi- YZŞ 98-6, HR 6, HŞ 2461. Bunlardan b'li kullanılmış olanlar da vardır : -AA 9

34. Kelime içinde ve sonundaki b'ler de daha devrenin başında v olmuştur : av, ev, iv-, sev-, tavşan, yavaş, yavlak, yavuz, yavm-, yavu, yavşan gibi.

Eklerde de -b- >-v- değişikliği görülmektedir. Bildirmede ve fiil çekiminde kullanılan ve 1. şahsı gösteren *-van, -ven, -vuz, -vüz* ekleri *ben* ve *biz* zamirlerinden gelmektedir : toldura-van SV I-20, benven ŞD 122-6, bilür-ven HŞ 2222, kayırmaz-van HŞ 1540 ; aça-vuz SV XVI-2, kurtıla-vuz HŞ 1936, bile-vüz YZŞ 3-12, râzı-vuz YZŞ 86-14, delü-vem SN III-6.

t / d

35. Dilimizde kelime başındaki t:d meselesi pek karışıktır. Aslında t- olan sesin d- olarak inkişâf etmesi Eski Türkçe Devresinin sonunda başlamıştır. Fakat Eski Anadolu Türkçesinde durum açık değildir. Müstensihe göre durum değişmektedir. Ayni nüshada, hatta ayni sayfada bir kelimenin iki şekli de geçmektedir. Bugün de t-/d- meselesi yine karışıktır. Yazı dilimize esas teşkil eden İstanbul ağzı, Anadolu ağızlarına göre farklar taşımaktadır. Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde şu kelimeler hemen daima t- ile geçmektedir : tamu, tapu, türk. Daima d- ile yazılanlar ise şunlardır. degül, di-, deñlü, dön-, düş, delü, degme, direk, derin, dirşür-. Bunların dışındaki keli-

meler iki şekilde de yazılmaktadır. Bunları hangi şekilleri daha çok kullanılıyorsa ona göre iki grupta toplayabiliriz.

d ile olanlar : dad, dak-, dek "kadar", dek "tekin", der "ter", deri, derzi, dilkü, ditre-, dut-, düken-, dürlü, delim, degşür-, dep-, deprem-, dir-, dirlik dirmek, dit-, divşir-, döy-, düğün, dükeli, dün, dür-, düriş-, düz-, düzgün düzet-

t ile olanlar tağ, tağıl-, tal, tam-"damlamak", tamak, tamar, tañ, tañlatanış-"danışmak", tanuk, tar, tart-, tasa, taş "dış", tavar, tayan-, tek "gibi", toğ-, toğran-, toğru, tokun-, tokuz, tol-, tolan-, tolu, ton "elbise", toñuz, toy-, tur-, turu, tutrak.

k- / g-

36. Eski Türkçe'deki k-'lerin Eski Anadolu Türkçesinde g- olarak inkişâf ettikleri görülmektedir. Fakat bu umumî ve mutlak değildir, k- olarak kalanlar da vardır. g- kabul edilenler şunlardır : gel-, git-, getür-, gir-, göç-, göçür-, gök, göster-, gör-, gül-, gün, gündüz, güneş, gemi, gerek, geril-, geyik, gez-, gider-, gey-, geyür-, gizle-, göger-, göl, göñül, gönil-, göre, görklü, görin-, göyin-, göz, gözet-, gözgü, güç, güz.

Arap harflerinde k, g ayrı olmadığı için yazıdan anlamak mümkün olmamakla beraber, kendileriyle ilgili bâzı kelimelerin bugün de k sesi taşıdığı göz önünde tutularak şu kelimelerdeki k'lerin g olmadığı ileri sürülebilir : kendü, kendüzi, key, kiçi, kişi, kişne-, körpe.

ḳ- / ḫ-

37. Kelime başında henüz ḳ / ḫ değişikliği yoktur, ḳ kendini muhafaza etmektedir : kam-, kanda, kandan kangı.

Bâzı kelimelerde hece ve kelime sonundaki -ḳ'lar ile kelime içindeki (hece başındaki) ḳ'lar ḫ olmuştur ; fakat bu mutlak değildir, metne göre değişmektedir : çoḫ ŞD 7-10, yoḫ HŞ 2185, yoḫsul YZŞ 60-5, baḫ- YZŞ 33-6, oḫ ŞD 87-3, çıḫ- YZŞ 57-5, DK I-3, yıḫ- YZŞ 63-3, uçmaḫ "cennet" SV I-34, budaḫ SV I-37, ıraḫ HŞ 1581, yanaḫ ŞD 17-5, bıraḫ- ŞD 41-5, HŞ 966, yaḫ- ŞD 126-8, yazuḫ ŞD 124-I, yapraḫ SV I-37, yaḫşı HŞ 1885, yoḫsa YZŞ 24-1, aldüḫ SV XXIII-7. ar-ḫa ŞD 12-4, a-ḫıt ŞD 55-11, da-ḫı ÇN 74, ka-ḫı- YZŞ 2-12, koḫu HŞ 2018, korḫu YZŞ 83-4, oḫı- YZŞ 3-5, uy-ḫu HŞ 958.

g / v ve g / ğ

38. Kelime ve hece sonuyla, hece başındaki g'ler kendini yazıda muhafaza etmektedir. Bunların yumuşak y (ğ) şeklinde okunup okunmadığını tesbit etmek mümkün değildir. Bunların büyük bir kısmı bugün ğ (y) şek-

linde telâffuz edilmektedir, bir kısmı ise v'ye dönmüştür : beg, begen-, bögrüş-, deg-, degme, degirmen, degül, dög-, dögin-, dügün, egil-, egin, egri, gügercin, gögermek, gügegı, gögüz, igren-, ög-, ögil-, ögren-, ögüt, ögit-, segirt-, segirdim, sög-, sögil-, sögül- "kebab etmek pişirmek", yig (yeg), yegin, yegle-, yigrek, yigirmi, yigit, yügrüş-, yügür-.

ġ / v

39. Bir kaç kelimede -ġ- >-v- olmuştur : sovuk HŞ 1628, sovu- HR 107. Bunun aksi de vardır : -v- >-ġ. şekli görülmektedir : kulaġuz<kulavuz KD. Bir kaç kelimede -ġ- olduğu gibi kalmıştır, bugünkü gibi -v- olmamıştır : koġa YZŞ 13-9, sıġa- YZŞ 37-6, HŞ 5522.

ñ / m

40. Bâzı kelimelerde yuvarlak vokallerden sonra gelen ve bugün -m- olan -ñ- kendini muhafaza etmektedir : göñlek YZŞ 10-14, koñşu (koñşı) MV 19-47, toñuz (doñuz) HŞ 1358.

ñ / ġ ve ñ / g

41. Bir kelimede bugün -ñ- olan -ġ- kendini muhafaza etmektedir : aġır HR 99, ayrıca yalñuz kelimesinin -ġ'li şekli de görülmektedir : yalġız CR 6-I.

Eski Türkçede ñ ve g olarak iki şekli bulunan bir kaç kelime g iledir : egin "omuz, sırt" ŞD 116-6, HŞ 1148, egirt- "kuşatmak, muhasara etmek" HŞ 2293.

Bâzı kelimelerde bugün ng telâffuz edilen ñ, kendini muhafaza etmektedir. Eski Türkçe devrinde ng'li olan bu kelimeler, bu devrede iki sesin birleşmesiyle ñ sesi taşımış, bugün ñ tekrar ng şeklinde ayrılmıştır : süñü HŞ 2315, SV XXIII-4, üzeñü FS 999.

d / y

42. Eski Türkçe'deki *d*, Eski Anadolu Türkçesinin başında y olmuştur : ayru, ayruk, ayrıl-, ayak, büyük, boy, boya-, eyü, eyle-, gey-, koy-, kuyu, kayu, toy-, uyan-, uyar-, uyku, uyı- v.s.

Konsonant düşmesi

b- ve -*l*-

43. Eski Anadolu Türkçesi devresinin başında bol- fiilinde b- ve keltür- oltur- kelimelerindeki -l- düşmüştür : ol-, getür-, otur-

y- ve -y

44. Bâzı kelimelerde y- düşmüştür : ılan HŞ 2216, ılduz HR 77, ıpar YZŞ 32-7, SN 23-2; ırak SV 1-9, ırla- SV 1-37, HR 99, it- "kaybolmak" ŞD 154-3, incü HŞ 1662. Bu kelimeler bugün umumiyetle -y iledir. Eski Anadolu Türkçesinde olduğu gibi, bugün de ağaç ve ağla- olan kelimeler Eski Türkçede y- iledir (bk. yıgaç DLT 780, yıgla- DLT 781, ıgla- DLT 215).

yıl, yigit, yigirmi, yürek, yüzerlik kelimelerinde y- kendini muhafaza etmiştir.

Birkaç kelimede -y düşmesi görülmektedir : tü HR 41, HR 42 ; ya "yay" SV XIX-9, ŞR 22-5, EZ 5-5.

-ġ, -g ve -ġ-, -g-

45. Birden fazla heceli kelimelerin ve dolayısıyla bütün eklerin sonundaki -g, ġ'ler düşmüştür. Bunların bir kısmı kendinden önceki vokali yuvarlaklaştırmıştır, bir kısmında her hangi bir değişiklik olmamıştır (bk. 12) *alu* <alıġ, *aru*<arıġ, *ayu*<adıġ, *ayru*<adrıġ, *bilü*<bilig, *kapu*<kapıġ, *kısu*<kısıġ, *saçu*<saçıġ, *tapu*<tapıġ, *yapu*<yapıġ, *yazu*<yazıġ ; *acı*< açıġ, *assı*<asıġ, *çeri*<çerig, *kiçi*<kiçig, *ıssı*<ısıġ, *diri*<tirig, *süçi*<süçig, *karı*<karıġ, *katı*< katıġ, *kamu*<kamuġ, *köprü*<köprüg, *nite*<ne+teg, *ölü*<ölüg, *tamla*<tamlaġ, *tarla*<tarıġlaġ, *yayla*<yaylaġ ; *-lu*, *-lü* < *-lıg*, *-lig* eki (bk. 18) baht-lu SV I-39, can-lü SV XII-2, İsa nefes-lü AD 26-10, görk-lü YZŞ 16-3.

Kelime yapma ve çekim ekleri başındaki -ġ- ve -g-'ler Eski Anadolu Türkçesinde tamamiyle düşmüştür : *emek*<emgek, *eyü*<edgü, *gerek*<ker-gek, *korku*<kork-ġü, *kulak*<kul-ġak, *kayır-*<kadġur- HŞ 1540, DV 305-7, *suvar-* <suv-ġar- ŞD 80-3, HŞ 1551, *yalan*<yal-ġan ; *-a*, *-e* < *ġa*, *-ge* datif eki ; *-aru*, *-erü* < *ġaru*, *-gerü yönelme eki* : *yükaru*<yök-ġaru HŞ 1076, *içerü*<iç-gerü SV II-66, *ilerü*<il-gerü YZŞ 67-13 ; *-an*, *-en*<*-ġan*, *-gen partisip eki* : *dut-an* DV 307-4, *giy-en* HŞ 2334 ; *-ınca*, *-ince*<*-ġınça*, *-ginçe gerundium eki* : *kıl-ınca* ŞD 76-4, *gör-ince* HR 45 *-alı*, *-eli*<*-ġalı*, *-geli gerundium eki* : *ayrıl-alı* YZŞ 95-7, *id-eli* HŞ 925.

Konsonant türemesi

46. Yardımcı konsonantlar -y- ve -n-'nin kullanılması normaldir. Yalnız işaret zamiri *bu*, *şu*, *ol*'un çokluğunda yardımcı -n- getirilmemektedir : *bular* ŞD 12-11, *şular* AD 30-3, *olar* HŞ 2254. Fakat, bular zamirinin ayrıca *bunlar* şekli de vardır : *bunlara* ŞD 50-3, *bunların* HR 59, *bunlarınla* HR 58, HŞ 1894.

Konsonant türemesi

47. Bir kaç kelimede y- protezi görülmektedir : yiriş- YZŞ 99-9, yit- SV XXVIII-2, yigren- SN 59-10.

Konsonant çiftlenmesi

48. Konsonant çiftlenmesi (gemination) sadece -ss- olarak ve mahdut birkaç kelimede görülmektedir : assı SV XXIII-8, ıssı (issi) "sahibi" HR 48, ıssı "hararet" HŞ 1628, ussuñ ŞD 160-4, appak YZŞ 54-10, elli.

Konsonant yer değiştirmesi

49. Konsonant yer değiştirmesi (metatez) nin fazla örneği yoktur : karva- HR 96, ŞD 67-12, HŞ 889 ; horyad (aslı Rumcadır ve aslında horyad şeklindedir) HŞ 1203, hoyrat DK 4-9, yarpah SV I-37 (bir nushada) ; tarvan- DK 289-8.

Hece düşmesi

50. Hece düşmesi (haplologie) için örnek azdır, 3. şahıs bildirme eki olan ve tur- fiilinden gelen durur'un -dur, -dür şekli de bulunmaktadır : ay-dur SV XXIII-1, derviş-dür ŞD 158-1.

Konsonant uyumu

51. Eklerde, konsonantlar arasında sadalı olup olmama bakımından bir uyum yoktur. Kökün konsonantı ne olursa olsun şu ekler dâima d (د) ile yazılmaktadır : *-da, -de* (lokatif) : baş-da ŞD 80-12, hâlet-de HŞ 1774 ; *-dan, -den* ablatif : budak-dan SV XXIII-6, iş-den HŞ 1221 ; *-dum, -düm, -dun, -dün* ; *-dı, -di* ; *-duk, -dük* ; yarat-dum SV II-141, git-düm ŞD 133-3, yat-dun SV IX-85 ; geç-dün ÂŞ 2124, tut-dı HŞ 1642, biç-di SV I-21 ; geç-dük ŞD 120-8 ; *-duk, -dük* (partisip) : aç-dugım HŞ 2043, dök-dügi ŞD 54-8 ; *-durur, -dur, -dür* (bildirme) : çok-durur ŞD 74-11, güneş-dür AD 15-10, *-dur, -dür* (faktitif) : ulaş-durup HŞ 23-54, iriş-dür-em HŞ 1443 (Bu eklerin yazılışı mutlaka ت ile değildir, bâzan t (د ile yazıldığı da görülmektedir.)

52. İki vokal arasında bulunan sadasız konsonantlar sadalılaşmıştır (Sonorisation). Böylece -t- >-d-, -k- >-g-, -ḳ- >-ġ- değişikliği olmuştur. dagıdup ŞD 100-2, düzed-eler HŞ 1502, ögüd-i SV II-48, yarad-an SV I-79, ahıd-ur ŞD 54-11, bulud-ına ŞD 18-13, depred-ür ŞD 112-2, işid-enler HŞ 1347, yüceld-ürsin ŞD 24-11, eyd-ür HR 41, süd-ini YZŞ 90-8, yud-ar YZŞ

22-8, id-üben ŞD 230-10, gid-eli YZŞ 75-5, yidi ŞD 5-9, çözüg-ün HŞ 1501, işlemeg-e HR 94, yidüg-üñ ŞD 80-13, eteg-üm SV I-26, gög-e SV XVI-3, sünüg-i YZŞ 75-8, inledüg-i YZŞ 90-15 ; olmag-a YZŞ 76-2, yog idi AT 15-4, olmag içün MV 4-29, kopmag-ı SF 8-1, kıldug arpa HS 2214, ag ola HŞ 2144, kulag-ma SV II-123, çog ise HŞ 2275, ayag-ın YZŞ 17-14, kullığ-ı SV II-67, artug-ı YZŞ 62-8, başuñda-ğı ŞH II-7, HŞ 2186, uçmakda-ğı ÇNG 192-2, andağı SN 239-9, agzuñda-ğı SHO 4-4, hisarda-ğı AP 31, bırak-uban DH I-16, yolda-ğın F 148, ağ otağ DK 10-6, ayruğ ile KB 391-1, dağı "dahi" SV I-61, HŞ 899.

İncelme

53. Bâzı kelimelerde, Eski Türkçe devresinde kalın olan vokaller ç, ş, y konsonantları tesiriyle incelmiştir (palatalisation) : biç-<bıç-, içün<üçün< uçun ; iş<ış, piş-<pış-, şiş<şış, işbu<uşbu, işde<üşde<uşda ; yine<yene <yana, yeñi<yañı, yöri<yorı-, eyit-<ayıt-.

Benzeşme

54. Tam benzeşme (assimilâtion) için örnekler azdır : degül misse (<mişse) ŞD 13-8, olur-mıssa (<mışsa) ŞD 13-8, bilür-mis-eydüm (<-misse <mişse) SV I-78.

ŞEKİL BİLGİSİ

Şekil Bilgisi hususiyetleri gösterilirken önce kelime yapımı üzerinde durulacaktır. Daha sonra kelime bölümleri ele alınacaktır. Bu arada kelimelerin mânâ ve vazifelerine de işaret edileceği için, kısmen sentaks hususiyetleri de belirtilmiş olacaktır.

KELİME YAPIMI

İsimden isim yapma ekleri

55. Mânâ ve fonksiyonu iyice tesbit edilemeyen *-an, -en* eki birkaç kelimede görülmektedir : er-en SV I-541, DK 278-5, HŞ 2303, ogl-an YZŞ 80-3, kız-an DK 256-10.

56. Umumiyetle meslek isimleri yapan ve bâzan bir işi itiyad hâline getiren kimseyi gösteren *-çı, -çi* ; *-cı, -ci* ekinin bugünkünden farkı vokalinin

daima düz oluşudur. Devrin başlangıcında ekin yalnız ç-'li şekli görülmektedir : avçı DK 77-3, akm-çı DK 254-12, göz-çi DK 247-1, yol-cı DK 265-11, ok-çı DK 130-6, kapu-cı YZŞ 70-6, tanışuk-çı "müşavir" YZŞ 58-4, kaçkun-cı YZŞ 15-5, il-çi ŞD 45-9, yol-çı ŞD 174-3, kulluk-çı "hizmetkâr" MV 9-15.

57. Ortaklık ve beraberlik gösteren *-daş*, *-deş* ekinin fazla örneği yoktur : karın-daş SV II-112, kar-daş YZŞ 76-13, yol-daş HŞ 1129, MV 19-46, gönül-deş HŞ 1207.

58. Umumiyetle mücerred mânâda isim yapan ve başka fonksiyonları da olan *-lık*, *-lik* ; *-luk*, *-lük* ekinin vokali kökün vokaline uymaktadır : eylük YZŞ 50-3, HŞ 1716, eylik SV II-102, eyü-lik DV 300-11, dir-lik SV I-6, gür-lik SV II-33, kul-luk YZŞ 66-3, SV II-67, karañ-luk SV II-69, karañu-lık ŞR 44-8, karañ-luk YZŞ 16-10, sayru-lık SV II-130, konuk-luk YZŞ 66-3, toğnu-luğ-umı YZŞ 38-3, yavuz-lıg-ı SV I-11, ayru-lug-ından HSN 4-2, nâzük-lük HŞ 940, var-lıg-ma DV 203-1, yigit-lik HŞ 2162, ümmet-lik MV 13-5, yâr-lıg-a AT 9-5, bir-lig-ine MV 2-26, kanda-lıg-m YZŞ 23-4, gün-lik DK 126-4, delü-lig-e DK 107-8, muştu-lık DK 234-7, muştu-luk YZŞ 50-3, hoş-lıg-um DK 242-3, dost-lıg-m DK 292-9.

Bu ek sonu -e ile biten yabancı kelimelere eklendiği zaman kalın şekildedir. Bu husus, yabancı kelimelerin o devirde kalın telâffuz edildiklerini göstermektedir (krş. -rak, -rek eki : kıymatlu-rak-dur AT 3-6) : cânâna-lıg, dîvânâ-lıg ŞR 7-1, terdâna-lıg, şâna-lıg ŞR 7-3, merdâna-lıg, yârâna-lıg ŞR 7-5, bîgâna-lık-lar HM 1-3, peygambar-lık YZŞ 99-10, comart-lık YZŞ 95-13.

59. İsimden sıfat yapan *-lu*, *-lü* ve menfi şekli olan *-suz*, *-süz* (ismin bildirdiği şeye sahip olduğunu veya ondan mahrum olduğunu gösterir) ekleri daima yuvarlak vokallidir : baht-lu SV I-39, bilü-lü DV 300-5 ; baş-suz DK 56-1, dikensüz HŞ 2126.

60. Sıfatlara getirilen *-rak*, *-rek* eki karşılaştırma ve dahalık bildirir : katı-rak HŞ 1106, ulu-rak ŞD 93-11, tatlu-rak YZŞ 2-3, tünd-rek-dür HŞ 1415, tiz-rek HŞ 1464, yig-rek ŞD 155-13, SV I-73, DK 262-4, HŞ 1404, ŞR 27-6, begenilmiş-rek KD 89, yahşı-rak KB 365-1.

61. Küçültme bildiren *-cak*, *-cek* ve *-cuk*, *-cük* ; *-cugaz*, *-cügez* (vokaller daima yuvarlaktır) ekleri fazla kullanılmaz : yakın-cak menzili HŞ 1173, kuzı-cag-ı DK 54-13, kısa-cuk ömr ŞD 13-6, az-a-cuk müddetüñ HŞ 848, dere-cük DK 114-1, oglan-cug-ı DK 16-3 ; kız-cugaz-um DK 275-1, el-çügezi DK 233-9.

62. Birleşik ek olan *-layın*, *-leyin* ve *-cılayın*, *-cileyin* benzetme ve eşitlik bildirir ; *-layın* sayı isimlerinden sonra gelince "defa, kere" mânâsı ifade eder : pervâne-leyin HM 2-6, ugur-layın ŞR 16-5, ogrı-layın DK 160-5, kalkan-layın HŞ 3643 ; an-cılayın HŞ 1891, ben-cileyin SF 1-02, sen-cileyin HŞ

1891, biz-cileyin ŞD 52-1, bu-n-cılayın HŞ 2078, ben-çileyin DK 267-5, bun-çılayın DK 7-10, iki-leyin HŞ 2683.

İsimden fiil yapma ekleri

63. *-a, -e* : ugra-(<ugur-a-) HR 110, göz-e-t- ŞD 36-13, yaş-a- DK 56-10, kan-a- DK 118-10, benz-e- FS 64, oyn-a- SV 1-37.

64. *-ar, -er, -r* : umumiyetle renk ifade eden isimlere gelir : ag-ar-dı MV 13-28, gög-er-miş HR 93, 95, kara-r-dur HŞ 1996, kız-ar-t- HŞ 2005, yeş-er- HŞ 2141, sar-ar- YZŞ 45-11, baş-ar- HŞ 1442, YZŞ 23-2, yaş-ar- DK 278-7, suv-ar-ıl- ŞD 80-3.

65. *-da, -de* : Bu ekle yapılmış çok az kelime vardır. Bugün daha çok tabiat sesini taklideden iki heceli kelimelerden fiil yapar : al-da- ŞD 14-1, bag-da- "güreşte sarma takmak" DK 80-1, iste- (<izde- "aramak") YZŞ 102-5, FS 431, ün-de- ("çağırmak") MV 9-28 ; tok-ta- "vurmak, dövmek" YZŞ 48-7, hırıl-da- DK 163-1, gırıl-da- "vızıldamak" DK 188-9.

66. *-(ı)k, -(i)k* : ac-ık- FS 652, bir-ik- HŞ 1508, gic-ik- FS 256, göz-ük- MV 4-28; tar-ık- "gönlü daralmak, içi sıkılmak, gücenmek, darılmak" HŞ 2509, YZŞ 50-15.

67. *-la, -le* : çok işlektir : ayak-la- HR 94, bagış-la- HŞ 1526, bag-la- ŞD 127-10, baş-la- DV 303-11, beliñ-le HŞ 1665, diş-le HR 94, gizle- ŞD III-1, göz-le- HŞ 1996, ır-la- HR 99, iñi-le- ŞD 179-5, iş-le- HR 84, işitmez-le- ŞD 16-2, iz-le- HŞ 1577, karşu-la- HŞ 1489, kış-la- HR 91, ot-la- HR 84, su-la- HŞ 1867, tañ-la- ŞD 107-6, ögüt-le- HŞ 1231, yay-la- HR 91 ; at-la-n- YZŞ 77-4, toy-la- YZŞ 68-5, vız-la- FŞ 453, av-la-n- ŞD 106-1, azık-la-n- DV 305-1, haste-le-n- HŞ 1590, yañku-la-n- HR 53.

68. *-l-* : kısa-l- HŞ 1996, ince-l- ŞD 151-6, dinç-el HŞ 1547, egri-l- HŞ 1410, koca-l- FS 884, yüce-l- ŞD 27-1, DK 258-4, FS 386.

69. *-al, -el* : al-al- "kızarmak" DK 124-10, boş-al-t- YZŞ 28-10, buñ-al- YZŞ 81-12, sag-al-t- "iyileştirmek" DK 85-2, yön-el- YZŞ 69-6.

70. *-ı, -i* : bay-ı "zengin olmak" DK 2-11, bay-ı-t- YZŞ 47-6, FS 611, berk-i- DK 39-13, berk-i-t- YZŞ 5-1, HŞ 1689, berk-i-n- HŞ, bark-ı- "parıldamak, ışık saçmak" HŞ 609, balk-ı- "parlamak" FS 1040.

71. *-r* : delü-r- HŞ 1392, ŞD 91-12.

72. *-sa, -se, -mse* : Umumiyetle arzu etmek, saymak mânâsı verir : su-sa- HŞ 2282 YZŞ 53-4, MV 7/1-9, su-sa-n- DK 297-8, sen-se- HM 7-1, ben-ümse-n- DV 305-2.

Fiilden isim yapma ekleri

73. *-k, -uk, -ük* : Bu işlek ekle umumiyetle passif binalı mâzi partisiplerinin ifade ettiği mânâya uyan sıfatlar yapılır : aç-uk SV II-125, art-uk YZŞ 22-13, ayr-uk MV 5-21, ada-k ŞD 162-11, ar-uk YZŞ 49-8, biti-k YZŞ 85-14, bölü-k Ş 36-7, buda-k SV I-37, buyr-uk HR 88, çöz-ük HŞ 1501, dile-k MV 17-12, döşe-k FS 279, eksü-k SV 1-46, esr-ük FS 391, ışı-k YZŞ 12-4, görk HŞ 2776, görk-lü YZŞ 20-8, kon-uk ŞD 174-3, köyn-ük HŞ 4983, köyn-ük-lü ŞD 95-2, kuşa-k YZŞ 4-10, sın-uk ŞD 40-7, sın-uk-lu YZŞ 33-5, tanu-k HŞ 69, tanış-uk "müşâvere" YZŞ 101-14, tanış-uk-lu DV 303-8, taya-k "dayanacak şey" FS 952, tö-k FS 110, ton-uk FS 866, tonuk-lık HŞ 5779, tuturuk-"ateş tutuşturacak çörçöp, kav v.s." FS 745. tutr-uk HŞ 6202, uşa-k "çocuk" YZŞ 91-11, FS 62, uza-k FS 251, uyan-uk MV 9-23, yara-k HŞ 1823, yaraş-uk ŞD 104-13, yasa-k HŞ 926, yaz-uk SV I-70, YZŞ 37-15, yık-uk AT 17-5, yırt-uk YZŞ 10-14.

74. *-ak, -ek* : Mekân ve âlet isimleriyle sıfatlar yapılır : bıç-ak HR 108, dirn-ek HŞ 2772, iv-ek DV 304-1, kaç-ak YZŞ 16-2, kes-ek FS 673, kon-ak-la-YZŞ 19-9, sanc-ak HŞ 1791, tur-ak YZŞ 97-15, yid-ek ŞD 36-9, yil-ek GZ 35-3, ŞD 36-2, yat-ak FS 279.

75. *-u, -ü, -ı, -i* : Çeşitli mânâlarda isim yapar Eski Türkçe'deki -(ı)g, -(i)g ekinden gelmektedir. Eklerin sonundaki -ğ ve g'ler düşerken, aradaki[1] yardımcı ses fiilden isim yapma eki haline gelmiştir ; ve umumiyetle yuvarlak olarak bulunmaktadır (bk. 12, 45) : ayr-u, bil-ü, kıs-u, kiç-i, öl-ü, saç-u sev-ü, um-ıı FS 327, 972 yap-u, yaz-u. Vokalle biten fiil köklerine -ğ ve -g düşünce başka bir ek gelmez : agrı, arıı, biti, diri, kuru, karı, kışla, tamla, umu FS 327, 929 yayla gibi.

76. *-(ı)l-u, -(i)l-ü* : Fiillerin passif tabanlarına -u, -ü eki getirilerek geçmiş zaman partisipi mânâsı taşıyan sıfatlar yapılır. asıl-u "asılmış" HŞ 2065, çatl-u "çatılmış" HR 43, gerl-ü "gerilmiş" HR 50, kurıl-u YZD 62-1, örtü-l-ü YZŞ 31-9, yazıl-u ŞD 32-7, YZŞ 35-13. Bu hâl ve mânâ Eski Türkçe'de -ıg-lıg, -ig-lig şekliyle anlatılmıştır : Kuruğluğ ya, bitiglig meng, yadıglığ töşek (bk. DLT Diz. 384, 94, 724).

77. *-ıcı, -ici* : Fiilden bir işi maharetle ve itiyad hâlinde yapanı göstermek üzere sıfat yapar ; -an, -en partisip eki gibidir : al-ıcı YZŞ 25-11, dilen-ici[1] HŞ 1131, gör-ici YZŞ 25-11, gider-ici HR 114, iç-ici ŞR 26-5, ölçer-ici FS 183, DV 307-9, sat-ıcı YZŞ 15-3, söyle-y-ici HM 5-6, tap-ıcı YZŞ 18-4, tur-ıcı[1] HŞ 2256. Ek Eski Türkçe'deki -ıg-çı, -ig-çi birleşik şekilden doğmuştur.

78. *-gu, -gü* : Alet ismi ve mücerret isimler yapar : çal-gu FS 454, kay-gu ŞD 117-2, YZŞ 4-4, GZ 38-12, FS 646, sev-gü SD 185-12, DV 309-10, AD 27-6, ŞR 42-1, HM 7-6, HSN 8-5, GZ 14-17, FS 194, uy-ku<udı-ku SV II-61

-gun, -gün : Umumiyetle tek heceli fiil tabanlarına gelerek passif tabanlı mâzi partisipine yakın mânâda sıfatlar ve bâzan isimler yapar : ar-gun. "yorulmuş" HŞ 1149, düz-gün YZŞ 5-1, HŞ 20-14, kaç-gun "firar" YZŞ 15-5, sın-gun GZ, tut-gun "esir, tutulmuş" FS 284. ur-gun "vurgun, yağma" HŞ 2291.

79. *-n* : çeşitli mânâda isimler yapar : büt-ü-n YZŞ 30-11, GZ 50-3, FS 202. dügün "düğüm. düğün" MV 7:1-55 ; HŞ 6385, ŞD 61-1, GZ 35-10; FS 950, ek-i-n HR 93, 97, 104, 106.

80. *-t* : Daha çok yer ve vasıta bildirir : ayrı-t "ayrılma yeri, kavşak" DK 96-7, bin-i-t "binecek şey" DK 103-11, aş-u-t "aşılacak yer" DK 75-7, iç-i-t "içilecek şey" DK 103-1, ög-ü-t FS 39, HŞ 40-14, um-u-t SV 111-5, DK 92-12, yükle-t "yük taşıyan hayvan" DK 58-3, giç-i-t DK 234-12.

81. *-guç, -güç* : Örneği azdır : alda-guç "aldatıcı" FS 247, çatla-guç "çatlayıcı, sapan ve kamçının çatlayan kısmı" DK 56-12, yüz-güç FS 570.

82. *-aç, -eç* : örneği azdır : güleç FS 831, göm-eç "küle gömülecek pişirilecek ekmek" DK 105-7, um-aç "hedef" FS 523.

83. *-ç* : İsim ve sıfat yapar : eglen-ç "eğlence" FS 756, ilen-ç "beddua" HŞ 5880, FS 143, kakı-nç HŞ 2423, kork-unç DK 157-7, güven-ç DK 223-4, sevin-ç DK 234-6.

84. *-mak, -mek* : Masdar ekidir, bugünden farksızdır : al-mak, geç-mek, yan-mak, gel-mek gibi. Ekin -lık, -lik ile genişlemiş şekli vardır : al-mak-lık YZŞ 26-5, ağla-mak-lık MV 19-20, iç-mek-lik MV 7:1-9, sev-mek-lik YZŞ 40-14, dur-mak-lık MV 16-4, kıl-mak-lık MV 16-4, gir-mek-lik YZŞ 69-15, ulaş-mak-lık MV 16-2, gör-mek-lik YZŞ 81-10.

85. *-ma, -me* : Daha çok müşahhas isimler yapar. Bugün olduğu gibi, fiil ismi (mak, -mek masdar ekinin hafifletilmiş şekli) olarak kullanılışı fazla değildir : deg-me "her, herhangi bir" HŞ 1371, düg-me DK 36-6, sür-me ŞD 35-12, FS 403 ; kaç-ma DK 82-7, kov-ma DK 82-7, yi-me iç-me DK 202-3.

86. *-m* : Umumiyetle yalnız bir defada veya bir hamlede olan işi ve mahsûlünü ifade eder : bak-ı-m HŞ 1196, 1445, dir-i-m DK 301-6, iç-i-m FS 643, gel-im-lü DK 65-12, gid-i-m-lü DK 154-3, gey-i-m DK 246-6, öl-ü-m SV 1-4 segird-ü-m HŞ 1073, FS 278, tad-ı-m HŞ 1196, toy-u-m "ganimet" DK 65-3, yi-m HŞ 1771, 1079, FS 623, yud-u-m YZD

87. *-ış, -iş* : Umumiyetle hareket ve oluş isimleri yapar, bir çeşit masdar durumundadır : bak-ış DK 106-10, bil-iş "bildik, tamdık" HŞ 6056, FS 36, 64, 418, çal-ış "muharebe" SV XVI-4, FS 253, gel-iş HŞ 2294, YZŞ 70-4, gör-iş "müşavere, görüşme, konuşma" YZŞ 96-11, gül-iş HŞ 2295, gülme-y-iş AT 19-2, in-iş "aşağıya doğru eğik yer" FS 533, 927, kar-ış SV XIX-5, kır-ış "kırma, öldürme, savaş" DK 188-13, sag-ış<sakış "sayı, hesap" SV II-142,

segird-iş DK 22-1, tur-ış DK 106-9, ur-ış "kavga, vuruş, savaş" GZ 55-2, 54-10, FS 431, 270, yañlış SV 11-124, yorı-y-ış DK 19-4, 106, 9, yok-uş FS, 721, 927.

Partisipler

88. *-an, -en* : Şimdiki zaman partisipi eki bugünkünden farksızdır : bak-an, gel-en, tur-an, sev-en gibi.

89. *-ar, -er* ; *-ur, -ür* ; *-maz, -mez* : Geniş zaman partisipi ekleri bugünkünden farksızdır : ak-ar su HŞ 1776, es-er yil HŞ 1574 ; uyu-r yılan GZ 35-13, uçmakdan gel-ür bir hur YZD 51-7, aya benze-r YZŞ 25-10 ; yaramaz bir hava HŞ 1941, onun gör-mez gözi YZŞ 61-13.

90. *-duk, -dük* : Geçmiş zaman partisipi eki, bugünkünden farksızdır yalmz vokali daima yuvarlaktır : agla-duk-larum ŞD 106-2, bildüg-ümi SV 11-98.

91. *-mış, -miş* : Geçmiş zaman partisipi eki, bugünkünden farksızdır, yalnız vokali daima düzdür : yiñi togmış genş oglan YZŞ 38-1, çüri-miş ölüye ŞD 95-5.

92. *-ası, -esi* : Gelecek zaman partisipi eki, bugün çok az kullanılır : kapumuz yok sığm-ası ŞD 165-6, nid-esin bilmedi YZŞ 70-12, unıtdı gel-esi-ni gid-esi-ni HŞ 1901, cihan bâkî kal-ası degül FS 69, nid-esini bilemez GZ 27-20, takdîr iledür gerçi ki olmış u ol-ası ŞD 165-6, neyle-y-esi-n bilmedi YZD 58-7, gey-esi-lerin hoş geye FS 846. Pek nâdir olmak üzere, bâzan fiil olarak da kullanılır : sabr atıyla şükr iline geldükde lâbüd gid-esi YZŞ 99-9.

93. *-acak, -ecek* : Gelecek zaman partisipi eki, çok az görülmektedir, fiil olarak kullanılmaz : var-acak yirüñ ÇN 38, kaç-acak yir FS 253, diy-ecegüm HŞ 1660, yiy-ecek yir idi YZD 13-3, sıgm-acag-um sen ol FS 1062, ir-eceg-in bilüp HŞ 2321, Cebrâil'üñ in-ecek yiri FS 21, gel-ecek nesne gelür ÇN 58.

Fiilden fiil yapma ekleri

Çatı değişikliği mâhiyetinde olmayan fiilden fiil yapma ekleri çok az görülmektedir.

94. *-k-* : Mânâyı şiddetlendirir : tur-u-k- "duraklamak" ŞD 100-8, HŞ 1567, SN 224-7 ; kay-ı-k- "yana kaymak, sapmak" DK 184-4.

95. *-y-* : Mânâyı kuvvetlendirir : Eski Türkçe'deki -d-'den gelir : koy-YZŞ 7-8, to-y- SV XXIV-3.

Çatı ekleri

96. Pasiflik eki *-l-* ve *-n-* bugünkünden farksızdır, yalnızca ara vokali umumiyetle düzdür : yay-ı-l- YZD 22-13, tök-i-l- YZŞ 1-11, ört-i-l- HŞ 1242 ; beze-n- HŞ 807, ol-ı-n- HŞ 2114, di-n- ŞD 5-7 ; di-n-i-l- ŞD 7-7, kon-ı-l- HR 86.

97. Dönüşlülük eki *-n-* ve *-l-* bugünkünden farklı değildir. Sadece aradaki vokal düzdür : bul-ı-n- ŞD 188-6, ko-n- HŞ 1641, dög-i-n- YZŞ 10-14, gör-i-n- ŞD 137-13, ur-ı-n- HŞ 1588.

98. Ortaklaşma ve karşılıklılık eki *-ş-* bugünkünden farksızdır, aradaki vokal bâzan düz, bâzan yuvarlaktır : bil-i-ş- HŞ 1813, bögr-ü-ş- HR 53, yögr-ü-ş- YZŞ 14-11, kuç-ı-ş- YZD 71-16, öp-ü-ş- YZD 21-8, ur-ı-ş- FS 1061, gör-i-ş- GZ 43-17, tut-ı-ş- FS 920.

99. Yaptırma eklerinin her çeşidi görülmektedir : *-ur*, *-ür* : Vokali dâima yuvarlaktır : art-ur- YZŞ 53-7, bit-ür- HŞ 1191, iç-ür- YZŞ 42-14, giç-ür- YZD 27-16, geç-ür- DV 301-6, gey-ür- GZ 49-12, ŞD 116-6, ir-ür- AT 10-2, HŞ 897, ört-ür- ŞD 165-6, sız-ur- HR 63, tad-ur- ŞD 6-11, toy-ur- HŞ 2286, yaş-ur- HŞ 1537, yit-ür- "eriştirmek, ulaştırmak" YZŞ 94-4, HŞ 1074 ; yit-ür "kâfi getirmek, yetiştirmek" HŞ 1446, yat-ur- YZD 21-10, deg-ür- "eriştirmek, ulaştırmak" YZŞ 46-15, öt-ür- "geç-ir-" YZŞ 73-13. (art-, gey-, ir-, tat-, sız-, ört-, fiillerinin faktitifleri bugün art-tır, giy-dir-, er-dir-, tat-tır-, sız-dır-, ört-tür- şeklinde yapılır.)

-dur, *-dür* : Dâima yuvarlak vokallidir : ag-dur- MV 18-6, iriş-dür- HŞ 1443, yag-dur- AD 16-5, ek-dür- YZD 55-9, ir-dür- YZŞ 93-15, gey-dür- GZ bas-dur- "galebe çalmak" FS 435, tol-dur- ŞD 162-12, bil-dür- SV I-79.

-dar, *-der-* : Birkaç kelimede görülür, kon-dar YZŞ 65-9, gön-der- YZŞ 24-II, gös-ter- FS 195, SV I-68, YZŞ 70-9, dön-der- FS 386.

-ar-, *-er-* : Kullanılışı bugünkünden farksızdır : çık-ar- HŞ 144, on-ar- GZ 43-2, YZŞ 69-14, gid-er- SV I-9, uy-ar- YZŞ 35-1, DV 306-12, kop-ar- FS 365.

-t- : Umumiyetle tek heceli veya vokalle biten fiil tabanlarına getirilir, bugünkünden farksızdır, yalnız iki vokal arasında sadalılaşıp -d- olur : ak-ı-d-alum MV 19-22, dagı-d-up ŞD 72-4, söyle-d-e YZD 34-7, az-ıd-ur GZ 55-21, benze-d-ü YZŞ 18-12, ara-t-dı YZD 38-7, uza-d-ıp FS 845, düze-d-ür GZ 48-3, diril-d-ür ŞD 81-6, getür-d-elüm HŞ 2101, berki-d-üp HŞ 6634, düke-d-e FS 776, okı-d-ur YZŞ 85-10, inci-d-ür FS 102, korkı-d-ur YZŞ 83-6, kakı-d-ur FS 742, bayı-d-ur "zenginleştirir" FS 611, işle-d-ürmişsin GZ 20-1, ile-d-em YZŞ 29-11, sap-ı-d-ur HŞ 1912, uşa-d-a ŞD 163-12, kuşa-t-mışdi HŞ 2293, ögre-d-em GZ 46-1, öde-t-di HŞ 2371, sıçra-t-dı HŞ 1815, yücel-d-ürseñ ŞD 24-11, oyna-d-up GZ 23-3, uza-d-up FS 845, ey-d-ür HR 43.

-gur-, -gür- : Birkaç kelimede görülür, bugün kullamlmaz : ir-gür- MV 10-15; YZD 85-1; ŞD 184-11; AD 27-11; DV 308-1, FS 73; HŞ 3313 ; dir-gür- "diriltmek" ÇNG 183-4, DK 31-13; tur-gur- "dundurtmak" DK 237-12.

-z- : Çok az görülen bir ektir : em-z-ür- YZŞ 90-6; DK 6-13 ; tüt-ü-z- ŞD 120-6, ut-u-z- "yenilmek, kaybetniek" FS 276.

İsim

100. Çokluk eki *-lar, -ler*'dir; bugünkünden farklı bir durum yoktur : çan-lar SV 1-43, söz-ler-i YZD 36-1.

101. İyelik eklerinde bugünkü şekillerden farklı durum, 1. ve 2. şahıslarda aradaki vokalin daima yuvarlak olması, 3. şahıs ekinin ise daima düz vokal taşımasıdır :

-(u)m, -(ü)m, -m ; âh-um YZŞ 59-13, it-üm ŞD 125-1, ulı-m FS 976.

-(u)n, -(ü)n, -n : at-uñ YZD 91-9, sözler-üñ AD 19-9, bende-ñ HŞ 1000.

-ı, -i ; *-sı, -si* : dost-ı SV II-228, göz-i AD 17-4, koku-sı HŞ 1431 ; sü-si YZŞ 29-13.

-(u)muz, -(ü)müz, -muz, -müz : yâr-umuz ŞD 138-8, iş-ümüz HR 87; ata-muz SV II-47, iki-müz YZŞ 19-12.

-(u)nuz, -(ü)nüz, -nuz, -nüz : *uss-unuz* SV XXIV-8; iş-üñüz YZŞ 69-3; baba-ñuz, YZD 64-3, degme-ñüz YZŞ 69-4.

-ları, -leri ; başka-ları-na HR 59, ev-leri ŞV I-36.

102. İsim çekim eklerinin bugünkünden farklı bir durumu yoktur : yalnız genitif eki daima yuvarlak vokalli (-uñ, -üñ ; -nuñ, -nüñ), lokatif ve ablatif ekleri hep -d ile dir (-da, -de ; -dan, -den).

3. Şahıs iyelik eklerimden sonra umumiyetle *-n* akkuzatif eki kullanılmaktadır, yardımcı-bağlayıcı -n- ile -nı, -ni kullanılışı daha azdır : baş-ın SV I-49, söz-i-n ŞD 151-11 ; ağz-ı-n-ı AD 16-8, ev-i-n-i SV II-140.

103. Bilhassa manzum metinlerde çok defa, ilk isim genitif eki almadığı halde isim tamlaması belirli bir mânâ taşımaktadır, (Eksiz tâyinli izâfet) : gözüm(üñ) bebegidür anuñ ol hâl-i siyâhı ŞR 7-2, zülfüñ(üñ) kemendi ŞD 78-1, yüzleri(nüñ) nûrından MV 7-36, gönlüm(üñ) evin YZD 67-17, ayaguñ(uñ) topragma YZD 54-9, agzı(nuñ) yöresine YZŞ II-4, düşümüz(üñ) ta'birin YZŞ 43-5, cân(uñ) safası ŞD 133-3, Şîrin(üñ) gözinden HŞ 1241; Üzeyr(üñ) eşegi HR 65, Husrev(üñ) kıssasını HŞ 976 Muhâmmed(üñ) gelmegi MV 6-3, Atâyî(nüñ) nazmı AT 27-43, Tañrı(nuñ) nûrı FS 905; Resûl(üñ) kızı GZ 38-19, bâg(uñ) ıssı FS 158 gibi.

104. Hususiyle manzum metinlerde 1. ve 2. şahıs iyelik ekli kelimelerden sonra akkuzatif eki getirilmediği halde, belirli bir akkuzatif mânâsı bulunmaktadır (Eksiz belirli akküzatif) : gönlüm(i) aldi YZD 96-15, acebler

ol kişi gam yidügüm(i) ŞD 80-13, uran yüzüm(i) ŞD 45-7, sözüñ(i) beyân eyle YZD 29-2, ciğerüm(i) yakdı AD 27-10, içmesün kanum(ı) HŞ 931, elüñ(i) yu HSN 8-4, ne yüküm(i) bir nefes giderici var HR 114, kardaşcugumuz(ı) vir YZD 73-17, yazalar aduñ(ı) FS 1023, dilüm(i) şeş ki eydem FS 1065, aduñ-ı söylegil GZ 41-2, aduñ(ı) işidürdüm DH 1-23, kanum(ı) içersin CR IX-4.

105. İsim çekim eklerinin kullanılışında, bugünküne göre bâzı farklı durumlar görülmektedir :

Bugün datif hâlinde kullanılan var- fiili bâzan akkuzatif eki almaktadır : anuñ ile vardılar toğru yol-ı MV 4-54, kimse ansuz toğrı yol-ı varmadı MV 4-55. Datif yerine akkuzatif ekinin kullanılmasına başka örnekler : salaydı Yûsuf ardın-ı özin YZD 23-8, aglar idi kendü vasf-ı hâlin-i YZD 2-011, hüsn-i vasf-ı sıgmaz YZD 3-17, tapar ıdum ben sen-i YZŞ 18-4.

Datif bâzan akkuzatif yerine kullanılır : kıssa-i Yûsüf-a bünyâd idelüm YZD 1-12, dilerler aluban gitmeg-e YZŞ 3-14.

Datif bâzan lokatif yerine kullanılır : Yûsuf katın-a söyleşdi YZD 9-12.

Datif bâzan ablatif yerine kullanılır : baş-a giçmiş işleri bu anladur YZŞ 86-12.

Datif bâzan *ile* edatının yerine kullanılır : tâ'at-e meşgul olur YZD 103-7, 'ayş-e meşgul oldılar YZD 103-8, gelür kul elinden hemîşe günâh / ol ümmîd-e kim avf ide pâd-şâh FS 1057.

Lokatif bâzan datif yerine kullanılır : ol terâzu kefesin-de Yûsufı / kodılar YZD 26-5, su ortasın-da kodılar YZŞ 101-14, harf içinde bu kadar ma'nâ sıgar SV 11-22.

Lokatifin ablatif yerine kullanılmasının çok örneği vardır, (esâsen Eski Türkçe'de lokatif eki, ayni zamanda, ablatif mânâsı da ifade ediyordu) : Beşir elin-de gömlegi Ya'kûb ahır YZD 86-15, kâfirler-de bir kâfir YZŞ 8-3, ögin-de geçer SN 217-9, alnında bir öpdi 29-22, eger yatlu söz-de dilüñ yuyasın / yig andan ki aş-da elüñ yuyasın FS 729, yârı agzın-da öpen cânı dudagın-da öper ŞR 35-1.

106. İsim çekim eklerinin eski şekilleri, ancak klişeleşmiş olarak bâzı kelimelerde görülür.

Datif eki -ga'nın izi baña, saña, aña, buña, şuña zamirlerinde ve yaña "yan, taraf" kelimesinde bulunmaktadır.

Ablatif ekinin aslî şekli *-dın, -din* kalıplaşmış olarak öñdin kelimesinde ve bir iki kelimede geçmektedir : en öñdin HŞ 1852, sagdın yaña SN 233-7, buñar-dın yaña KD 7-1, çep çevre-din SN 12-2, iki yaña-dın KD 30-3, bu yaña-dın AP 25.

107. Bağlama edatı *ile*'nin (*-la, -le* şeklinde de) vasıta ve beraberlik eki olarak kullanılışında bugünküne göre farklı bir durum yoktur : bdun ile HR

92, ılı su-y-ıla FS 568, gözi-y-le bak SV II-80, yenüñ-le yaşumı sil HSN 6-2.

Öbür instrumental eki *-n* Eski Anadolu Türkçesi'nde oldukça işlektir : ac-ı-n öldi FS 110, göz-i-n "göz ile" YZŞ 81-8, gündüz-i-n HŞ 1087, dün-i-n DK 239-2, susuz-ı-n FS 414, yalñuz-ı-n DV 303-6, MV 7-33, yay-ı-n "yazın" HŞ 1013, 1139, güz-i-n DK 15-11, kış-ı-n 1015, sabah-ı-n AH 193, öyle-n DK 172-4, güc-i-n "zorla, güçle, güçlükle" FS 619, vakt-ı-n YZŞ 28-7, gün-i-n FS 80, hatâsız-ı-n KY 36, gafil-in SN 9-1, yaya-n DK 30-2, sag-ı-n sol-ı-n KTŞ 2a, yir yir-i-n GZ 8-3, 4-2, YZD 88-12, oht-ı-n FS 539, kez-i-n FS 834, baş-ı-n "önce, ilkin" YZŞ 83-16, soñ-ı-n "sonra, son olarak" YZŞ 87-9, ilk-i-n YZŞ 90-3. Bu ek vâsıta hâlinde çok "olarak" mânâsıyla hâl zarfı şeklinde ve yer ile zaman bildiren kelimelere getirilerek yer ve zaman zarfı olarak kullanılmıştır. Bâzı kelimelerde ise kalıplaşmış olarak görülür : deg-i-n SV 1-16, içün (<uç-u-n) YZŞ 62-13, yarın FS 857, SV 1-5, üst-ü-n FS 326, bütün YZŞ 30-10, FS 206.

Bu ek ile benzetme bildiren *-layın, -leyin* (-la-y-ı-n) birleşik edatı yapılmıştır : ugur-layın ŞR 16-5, ad-layın FS 479, kömür-leyin YZŞ 53-11, ölü-leyin FS 940, kalkan-layın HŞ 3643.

Yine benzetme ve eşitlik bildiren *-cılayın, -cileyin* (*çe* eşitlik ekidir) birleşik edatında da *n* eki görülür : an-cılayın HŞ 1891, sen-cileyin HŞ 1891, FS 896, GZ 43-3, ben-cileyin GZ 41-9, SF 10-2, biz-cileyin ŞD 51-2, bun-cılayın HŞ 2078.

108. Eşitlik eki *-ça, -çe* ; *-ca, -ce*'nin kullanılışında farklı bir durum yoktur. Ekin eşitlik dışında çeşitli mânâ ve fonksiyonu vardır. Ek XIV. asır metinlerinde daha çok -ça, -çe şeklinde görülmektedir.

Ek kalıplaşmış birleşik şekillerden *-cılayın,* ve *niçe* gibi zarf olarak kullanılan kelimelerde de bulunmaktadır (bk. 107).

109. Yön ekleri *-ra, -re* ; *-aru, -erü* (<ğaru, -gerü) taş-ra >daş-ra, iç-re, son-ra, üze-re ; yok-aru, iç-erü, il-erü, tış-aru DK 88-10, yañ-aru "yana" YZŞ 26-9, añ-aru "öte, öteye, ileriye" DK 9-9, SN 309-15 KB 368-5 kelimelerinde görülür.

Yön eklerinde -ra, -re değişik kullanışlarda ve oldukça işlek olarak ta geçer : depe-re FS 510, SN 297-9, DK 203-7 ; yol-ı-ra "yol boyu" YZŞ 21-2, yol-sıra YZŞ 67-6, gök-si-re KDŞ 7-3.

Kalıplaşmış şekilde bâzı kelimelerde (berü, girü, kançarı) görülen -ru, -rü eki bir kelimede de bulunmaktadır : açka-ru AO 13.

Sıfat

110. Kullanışları bakımından belirtme sıfatı olan sayı isimlerinde bugünküne göre farklı durum yoktur. Sadece bâzı sayı isimlerinde ses değişikliği görülmektedir : biş, yidi, tokuz, yigirmi.

Sıra sayı sıfatları iyelik ekli; fakat daima düz vokallidir : üç-inci; dördinci, tokuz-ıncı, on-ıncı, otuz-mcı. Çok nâdir olarak iyelik eksiz şekiller de görülmektedir : iki-nç SN.

111. Vasıflândırma sıfatlarının pek çok örneği vardır. Sıfatlarda karşılaştırma -rak, -rek eki ile yapılmaktadır : katı-rak-mır HŞ 1106, tîz-rek HŞ 1464, yig-rek HŞ 1404, ulu-rak-dur ŞD 93-11.

Sıfatlarda berkitme sıfatın tekrarlanmasıyla yapıldığı gibi, ilk heceye -p konsonantı getirilip birleştirilmesi ile de yapılır : düp-düz ÇN 30, DV 305-5, DV 306-9; HŞ 6490 ; top tolu ŞD 101-11, çep çevre HŞ 1315, ap alaca DK 61-4, sapa sağ DK 29-7; yapa yalunuz DK 148-1.

112. İşaret sıfatları bu, şu, o, şol, ol ve birleşik bir şekil olan uşbu ve işbu'dur : bü cihan SV 1-4; şu dem FS 976, ol sozi GZ 38-12, o sâhib devleti MV 7:1-36, şol kimseyi ŞD 4-12, uşbu sozi YZD 65-20, işbu sozleri MV 4-19.

113. Çeşitli belirsizlik sıfatları kullanılmıştır : *bir* gice YZD 17-17; *bir kaç* alay HŞ 2316, *iki üç* bazlamaç SV XIX-2, *kamu* yohsula ŞD 86-5, *her* okmda GZ 35-3, *her bir* kişi SV 11-26, *degme* kişiye FS 374, *ne* yigitdür GZ 43-2, *nice* gün AD 14-7, *kankı* kişi SV 1-1, *her nice* mansıb, YZD 54-10; *hep* tâc ü dârı DV 301-2; *hiç* kimse YZD 55-13, *hiç* kes ŞD 4-1; *cümle* kuvvet HŞ 859, *dükeli* feylesof HŞ 6806; *fülan* kasrı HŞ 1759, *heman* lahza YZD 30-12.

114. Soru sıfatları ne, nice, kaç ve kankı'dır : ne yirde bulalum YZD 80-2, nice sultan imiş GZ 31-10, kaç kişidür gelen YZD 68-19, kankı yirde HŞ 1926.

Zamir

115. Şahıs zamirleri ben, sen, o, ol, biz, siz, anlar'dır. Çekimde bugüne göre en fazla değişik manzara gösteren 3. şahıs zamiridir : o, ol, am, ana, anda, andan, anuñ ; anlar, anları, anlara, anlarda, anlardan, anlaruñ. Ol zamirinin -n instrumental ekli şekli anın "o halde, onun için, onunla, binaenaleyh" mânâsı vermektedir : anın yüzin sürerdi HŞ 465, anın can bigi HŞ 563.

Şahıs zamirlerinin genitif hâli daima yuvarlak vokallidir : benüm, senüñ, amıñ, bizüm, sizüñ, anlaruñ.

Akkuzatif ve genitif hallerinde ben ve sen zamirlerinin bini, sini ; binüm, sinüñ, şekilleri de görülür : bin-i bilgil SV 1-27, sini DV 303-11, bin-üm HŞ 1883, sinüñ ŞD 102-9.

116. İşaret zamirleri bu, şu, o, ol ve şol'dur ; bu'nun çokluğu bular ve bu-n-lar, şu'nun çokluğu şu-lar o ve ol'ün çokluğu o-lar'dır, şol'un çokluğu yoktur ; ol işaret zamirinin çekimi ol şahıs zamirininki gibidir : ne belâdür bu SV IX-8, şu kim DV 307-7, odur aslı üsûl MV 4-70, vâcip oldur MV

2-1, şol kim ŞD 15-4 ; bulara HR 76, bunlara ŞD 51-3, şular AD 30-3, olaruñ HŞ 2254.

Lökatif hâli bunda, şunda, anda "burada, şurada, orada" mânâsı vermektedir.

Şahıs ve işaret zamirlerinden sonra *gibi*, *tek*, *içün*, *ile* edatları getirildiği zaman 3. şahıs çoklukta genitif eki kullanılmadığı halde, Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde, istisnaî olarak bu işaret zamirinin çokluğuna *ile* ve *içün* edatları getirildiği zaman genitif eki kullanılmaktadır : bunlaruñ ile YZŞ 5-7, bunlaruñla YZŞ 39-13, birüz bunlaruñ-la hilkatde HR 58, açılur bunlaruñ-la âşikâre HŞ 1894 ; bunlaruñ çün YZD 56-16. (Bu şekli krş. Yûsuf anlaruñ-la görişür YZD 82-20, anlaruñla bile bindi YZD 91-1).

117. Dönüşlülük zamirleri *kendü*, *öz* ve ikisinin birleşmesinden meydana gelen *kendüz*'dür. Bugün öz ve kendüz kullanılmıyor, kendüzi'nin yerine ise kendi'nin iyelik ekli şekli olan kendisi geçmiştir : kendü kendüme GZ 2-1, kendüñi YZD 90-8, kendü-şi YZŞ 92-10, kendü-ye HŞ 1909, kendülerin YZD 57-13 ; öz-üm YZŞ 93-4, öz-üñ SV VI-8, öz-i FS 983 ; kendüz-üm YZŞ 12-13, kendüz-üñ bil SV 1-64, kendüz-ine HŞ 1911, kendüz-üñüz-i YZŞ 80-10.

118. Aynı zamanda soru zamiri olan *kim* ve *ne*'den başka çeşitli belirsizlik zamiri kullanılmıştır : kim Veled'i severse SV 111-12, kim peri kimi hûr YZD 12-11, kimisi bu derd ile hayran MV 18-30, kimse işlemez GZ 43-3, döndürmez kimesne HŞ 2007, hiç kimesneye benzedimez kimsene anı AD 29-8 ; ne-ler didi FS 828, biri altun biri gümüşdi YZD 62-7, dostlarumdan birisi YZŞ 98-6, ikimüzden birümüz ŞD 112-8, üçi YZŞ 12-10, anı YZD 62-12, ol biri YZD 2-12, ne ki göñlüm diler ise SV 1-54, ne kim emr itdi ise MV 4-61, her ne dirseñ işidür GZ 30-1, her kim ister Tañrıyı SV 11-85, her ki yüz sürdi AD 14-5, her birine YZŞ 55-6, her birisi semiz HR 75, kamudan muhtâr HR 8, kamuya kesb ise HŞ 839, kamusından yigrek YZD 72-13, kankısı-yla eyleye ceng HŞ 2245, göklerüñ her kangısına MV 10-46, bir kaçı ol kızlaruñ HŞ 1334, ayruga mey bize câm-ı can-fezâ ŞD 130-1, yüzin ayruga döndi HŞ 1802, niceler kim söyledi YZD 5-11, özgeler gamuñdan kurtulmak ister ise MV 4-4, dükeli yalvardılar YZŞ 53-13, dükelisin bagladı YZD 76-2, cümle zârı kıldılar YZD 15-9, seni cümle sever ŞD 86-3, pâdşehler cümlesi AD 14-6, degmesi YZŞ 1-8, degmeñüz YZŞ 69-4, hep geldiler 69-4, fülânça ohmaduk HM 5-7.

Birisi belirsiz zamiri yerine, az olmakla beraber, *biregü* şeklinin de kullanıldığı görülmektedir : biregü görse HŞ 6734.

119. Asıl soru zamirleri *kim* ve *ne*'den başka, iyelik eki getirilmiş soru sıfatları ile bâzı kelimeler de soru zamiri olarak kullanılmaktadır : kim ide beyân HŞ 1054, nedür salâh ü fesâd HR 7, kankısını eydelüm YZD 91-10,

kañı Sa'dî FS 67, kandadur YZŞ 23-8, kanca YZŞ 70-3 kancar, gitidu YZD 11-8.

120. Bağlama zamiri *kim* ve Farsçadan gelme *ki*'dir, kullanılışında bugünkünden farklı bir durum yoktur : nice begler kim dilerlerdi anı YZD 96-6, bu cefâyı ki bize gerdiş-i eflâk eyler ŞD 102-1.

121. *ki* daha çok lokatif sözlü eklerle ve zaman bildiren kelimelerle kullanılan vasfiyet zamiri -*ki*'nin Eski Anadolu Türkçesi'nde kalın şekli de görülmektedir : elümüz-de-ki bıçaguüuz YZŞ 40-6, sende-ki ŞD 171-3, dün-ki HŞ 1230, öñdin-kilerden HŞ 908, başuñda-gı HŞ 2186, uçmakda-gı ÇNG 192-2, taşrağı MT. 117-4.

Zarf

122. Zaman zarfı olarak indi, imdi, şimdi, girü "sonra", kaçan "ne zaman", hemîşe, çü, çün, nice bir "ne zamana kadar" gibi doğrudan doğruya edat ve zarf olan kelimelerle -a dek, -a degin, -dan berü, -dan girü, sonra gibi son çekim edatlı kelimeler ve pek çok isim ve sıfat durumunda kelimeler kullanılmıştır. Türkçe ve yabancı asıllı bu kelimelerin bir kısmı şunlardır : bugün, dün ü gün, dün gün, dünle, tañla, bugur<bu+öğur, şol dem, şol saat, şol oht FS 1002, ol ohtun FS 539, şol ohtın FS 77, şol ok dem, ol-ok dem, her dem, her ay, her seher, lâhza, geh, gâh, gehî, geh gehî, nâ-geh, seher gâh, subh dem, her subh, gündüz-in, gice gündüz, günden güne, ikide bir, bir hefte, bir yıl, biñ yıl, bir müddet, birazdan, bir kaç gün, bir ay, iki ayhk, bu gice, bir gün, bir nefes, bir iki gün, biraz gün, evvel, öñ, son, soñ, pes "sonra", andan "ondan sonra", pes andan, irte, ilkin, öñdin, en öñdin, dâim, müdâm, demâdem, dem-be-dem, hemîn, ol dem, ol saat, ol zaman, ol vakt, şol vakt, yarın, âhir, hemân dem v.s.

123. Yer zarfları olarak karşu, ara, kanda, her kanda, girü, berü, içerü, ilerü, ırak, kancaru, añaru "öte, öteye", taşra, yukaru, aşaga, öte, tapa (dapa) "tarafa, yöne" gibi kelimeler kullanılmıştır.

124. Mikdar zarfları bugün kullanılmayan katı, top, key, igen, igende, telim (delim), öküş, yigin (bugün Anadolu halk ağızlarında yeğin şeklindedir) gibi kelimelerle sıfatlardan yapılan, çok, hayli, biraz, bir katre, bir avuç, bir zerre, bir arpa, bir şemme, hezâr bâr, az, niçe, ol kadar, şol kadar, küllî, bol, yavlak (yavlak begendi FS 767) gibi kelimelerdir. Kelime tekrârı ile de mikdar zarfı yapılır : biñ biñ, tümen tümen, katre katre, deste deste, az az, bölük bölük, tabak tabak.

125. Sûret ve tarz zarfları olarak, eyle, böyle, şöyle, eyle kim, böyle kim, şöyle kim, bu deñlü, bu resme, şu resme, ol resme, ne resme, buncılayın, ancılayın, bencileyin, sizcileyin, sencileyin, nice, niceme (niceme çoğ ise

ılduz HŞ 2275), oñat (iyice) (bu sözi dimedüm oñat FS 176), bayık "âşikâr, şüphesiz" (bayık bil FS 611); yaluñuz "yalnız başına"; ayruk "başkaca, ayrıca"; ançá "o kadar" ansüzm, ansuzda "ansızın"; bellü gibi çoğu doğrudan doğruya zarf olan kelimelerden başka Türkçe ve yabancı asıllı pek çok suret zarfı kullanılmıştır : "añul" "yavaş, yavaşça" (añul söyle FS 532); tîz, serâser, dest ber-dest, nâgehân, eksüksüz, elsüz, ağuzsuz, yavuz, geñez "rahat" (korkulu köprüden geñez geçüre SV I-15), geñsüzin "istemiyerek" (öldüre geñsüzin FS 615), hoş v.s. v.s. Suret zarfı bâzan isim ve sıfatların tekrarlanmasıyle yapılır : arkun arkun "yavaş yavaş, hafif hafif, ağır ağır" (HŞ 1779, 6123), dürlü dürlü, saf saf, bir bir, pâre pâre, halka halka, delük delük, arpa arpa v.s.

Edat

126. Bağlama edatları olarak daha çok yabancı asıllı kelimeler kullanılmıştır. Şart bildirenler : eger, ger, ver, gerçi, egerçi, v'egcr, çi-ger, v'eger-ni "yoksa", bârî ; hasır bildirenler velî, velîkin, velîk, lîk, lâkin, fakat ; sebep bildirenler zîrâ, çün, çün-ki, çün-kim ; istisnâ bildirenler meger, illâ ; atıf bildirenler ile, u, ü, vu, vü, ve, yâ, yâ-hud ; benzetme bildirenler : san, san-ki, sân-kim, sanasın, beñzer, güyâ, güyiyâ, nite-ki, nite-kim ; cümle bağlayıcılar ki ve kim'dir.

Sebep bildiren ve Farsça asdlı olan çü, çün, çün-ki ve çünkim edatları zaman da bildirir.

127. Berkitme edatları dakı, dahı (çok az olmakla beraber dağı ve tağı şekli de vardır) ; *da*, *de*, farsça *hod* ve türkçe *ok*'tur ; ok edatı zamirlerden sonra kullanılır : Yûsuf ahvâlini ol-ok tañladı YZD 75-5, şol-ok SN 327-6.

128. Soru edatları ne, nice, (niçe), nice-bir "ne zamana kadar", nişe, neden, ne-içün, niçün (neçün), nire (nere), nireye, nireden, kanı, kanda, kandan, nite'dir.

129. İşaret edatları uş, uşda (üşde), uş-bu ve iş-bu'dur.

130. Son çekim edatlarından isimlerin gövde, zamirlerin genitif hallerine getirilen *bigi-gibi*, *teg-deg*, *tegi-degi*, benzetme ; *içün* sebep ; *ile*, *birle*, *bile*, beraberlik bildirir. Sadece isimlerin gövde hâline getirilen *içre*, *üzere-üzre*, yer ve tarz ; *dapa* (Ken'anda dapa 12-13) taraf bildirmektedir.

Datif isteyen *dek* ve *degin* edatı sınırlandırma ve sonlandırma bildirir : subh-a dek ŞD 52-10, Çalab-a degin SV I-16.

Ablatif isteyen edatlardan *-dan berü*, *-den girü*, *-den öndin*, *-den sonra* zaman, *-den özge* taklid, *-den ötürü* sebep *-dan yana* yer ve yön bildirmektedir.

Alt, üst, iç, ön, art, orta, ara, yan, yöre, çevre gibi yer, mesafe ve yön

bildiren kelimelerle postpositional olan deyimler yapılır. Bunlar münasebetlerini bildirdikleri isimlerle tâyinsiz izâfet meydana getirirler.

131. Çağırma edatları *iy, i, yâ, eyâ* ; *-a, -yâ*'dır. Teessürî hidâ (duygulanma) edatları Türkçe, Arapça ve Farsça asıllı âh, heyhât, hasretâ, dirîğ, diriğâ, zinhâr, hey hey, ahsent-şâbâş, zihî, zî, amân, hayf, hayfâ, vây, eyvây, vâh, hâ v.s.dir.

Fiil

132. Bildirmenin şimdiki zamanında kullanılan 1. ve 2. şahıs ekleri zamirlerden, 3. şahıs eki dur- fiilinden gelişmiştir. Bugüne göre farklı durum şudur :

-am, -em 1. şahıs eki (Bugün -ım, -im ; -um, -üm şeklindedir)
-van, -van (Bugün kullanılmıyor)
-sın, -sin : 2. şahıs eki (Bugün dört şekildedir. Ekin sonundaki -n son zamanlarda -ñ (ڭ) olarak yazılmıştır)
-dur, -dür : *-durur* : 3. şahıs eki (Bugün durur şekli yoktur.)
-uz, -üz Çokluk 1. şahıs eki (Bugün dört şekli vardır.)
-vuz, -vüz (Bugün kullanılmaz)
-sız, -siz Çokluk 2. şahıs eki (Bugün -sınız, -siniz kullanılıyor).
aşıkı-y-am YZD 29-4; mest-em HŞ 1396; ben-em HR 113 ; kuluñ-van FS 636, nâtuvân-em YZD 24-1, bîçâre ben-ven ŞD 98-10 ; resûl-sın GZ 51-11; eyü-sin DV 303-12 ; ogrı-dur YZŞ 16-2; güneş-dür AD 15-10; nâdân durur ŞD 50-13, diri durur YZŞ 33-7 ; peşîmân-uz HŞ 1291, kem-üz ŞD 120-13; biz-üz HR 80 ; râzı-vuz YZŞ 86-14; bîçâre-vüz FS 1060; ne-vüz SV XVI-1 ; kardaş-sız YZŞ 66-1; kör-siz SV XXIV-4.

I. şahıs ekinin nâdir olarak *-vam, -vem* ve *-ın, -in* şekilleri de görülür: âşık-vam SV 111-6, delü-vem SV 111-6; sayru-vam SV 11-135; ben ne-vem SV 11-144 ; kul-in SN 117-3, ben-in F 153, nökeri-y-in AP 42-2 ; -vanın, -venin şekli ise enderdir : ben-venin KD 19.

Bildirmenin menfisi *degül* ile yapılır : şek degüldür HŞ 1275, degülse HŞ 1309.

Bildirmenin geçmiş zamanları ve şartı i- cevherî fiili ile yapılır.

i- fiilinin -dük partisipi bir ek gibi sayılmış ve çok zaman kökün vokaline uyarak kalınlaşmıştır : hakk ıdugın HŞ 973, hakikat ıdugına ŞR 102-9.

133. Fiil çekimindeki şahıs eklerinden, görülen geçmiş zaman ve şart dışında kullanılan ve zamirlerden gelişmiş olan 1. tip ekler bildirmenin şimdiki zamanında kullanılan eklerdir (bk. 132).

Görülen geçmiş zaman ve şartla kullanılan ve iyelik eklerinden gelişen 2. tip şahıs eklerinde bugüne göre büyük bir değişiklik yoktur.

Teklik 1. şahıs : -m
2. şahıs : -ñ
3. şahıs : --

Çokluk 1. şahıs : -k, -ḳ (Şart'ta ve istekte -vuz, -vüz)
2. şahıs : -ñüz, -ñüz
3. şahıs : -lar, -ler

134. Görülen geçmiş zaman çekimi şöyledir : ağla-dum YZD 99-11, geç-düñ HŞ 2124, buldı SV 1-48, kıl-duk FS 967, ilet-düñüz YZŞ 68-10, sor-dılar SV 11-31.

135. Anlatılan geçmiş zaman eki *-mış*, *-miş*'dir, çekimi : düş-miş-em YZŞ 60-2, di-miş-sin ŞD 179-1, köyühmiş HŞ 1580, iriş-miş durur FS 972, öl-mış-dur ŞD 186-2, getür-miş-üz GZ 32-18, göm-miş-siz YZŞ 97-9, tutış-mışlar YZŞ 53-9.

Anlatılan geçmiş zaman bazan -up, -üp gerundium eki kullanılmak suretiyle de ifade edilmektedir. Ekin böyle bir fonksiyona sahip olması, kendisinden sonra gelen tur- fiilinin düşmesi dolayısiyledir. Bugün bu hususiyet daha çok Azeri Türkçesi'nde kullanılmaktadır : arup-sıh HŞ 1880, bul-up-dur ŞD 12-11, gel-üp-dür DV 302-2.

136. Şimdiki zamanı ifade için hususi bir ek yoktur, şimdiki zaman istek veya geniş zaman ekleri ile anlatılmaktadır.

137. Geniş zaman ekleri *-ur*, *-ür* ; *-ar*, *-er* ve *-r*'dir. Birinci şahıs eki olarak umumiyetle *-am*, *-em* ; az olarak *-vän*, *-ven* ve *-ın*, *-in* ; ender olarak *-vam*, *vem* ve *-vanın*, *-venin* kullanılır : kalur-am ŞD 115-8, sorar-van FS 25, görür-ven HŞ 832 ; öldürür-in DK 46-10, görmez-in KD 17 ; dürür-vam u ağlar-vam oturur-vam u iñler-vem SV VIII-5, başarur-vanın SN 287-1.

Geniş zaman menfisi *-maz*, *-mez* eki ile yapılır : sor-maz-am ŞD 127-12, kayır-maz-van HŞ 1520, bil-mez-em YZD 56-8, kesmez-ven ŞD 43-7 ; virmez-üz YZŞ 86-8, sıgış-maz-lar HŞ 1204.

Bugün *-ar*, *-er* eki alan bin-, gir-, giy-, kıl-, yat- fiilleri -ur, -ür ile çekilmektedir : bin-ür YZŞ 58-5, gir-ür DV 307-7, gey-ür HŞ 2281, kıl-ur FS 325, yat-ur ŞD 63-2.

138. Gelecek zaman eki *-ısar*, *-iser*'dir : öl-iser-em YZD 45-19, HŞ 1411, bul-ısar-sın HŞ 970, uç-ısar ÇN 66, öl-ısar-dur HŞ 819, görme-y-iser-üz GZ 53-3, eyle-y-iser-ler ÇN 34, kıl-ısar-lar-dur YZD 18-13.

Gelecek zaman bazan geniş zaman ve istek ekleriyle de ifade edilmektedir.

Gelecek zaman ayrıca -sa + gerek şekli ile de anlatılmaktadır : et-sem gerek ŞD 117-12, olsa gerek AD 22-11.

Örneği az olmakla beraber bâzan *-ası, -esi* gelecek zaman partisipi eki de predikat olarak kullanılmaktadır : şükr iline var-ası YZD 24-10, ecel geldükde lâbüd gid-esi YZŞ 99-9, eyle ol-ası-sm FS 891, alu kal-ası-sın FS 891, pâdşâhı ol-ası degülsin KD 22, koy-ası-dur FS 793, çık-ası-dur zâlimüñ hep dişi FS 147, öküş katılık gör-esi-dür son uç FS 780, bit-esi-dür simüm üzre gök ot FS 964.

139. Şart eki *-sa, -se*'dir, çekiminde çokluk 1. şahısta farklı bir durum vardır : yaz-sa-m ŞD 41-6, bin-se-m FS 377, dut-sa ÇN 43, apar-sa-vuz DK 73-3, sohbet et-se-vüz KV 98, bul-sa-ñuz HŞ 1316.

140. İstek eki *-a, -e*'dir ; çekimi bugüne göre farklıdır : dur-a-m AD 24-5, gör-e-m YZD 64-6, toldur-a-van SV 1-20, bil-e-ven FS 458 ; añ-a-sın SV VI-1, gör-e-sin H. 1421 ; bul-a ŞD 20-12, del-e HŞ 1095 ; sor-a-vuz YZD 61-10, di-y-e-vüz YZŞ 18-13 ; koy-a-sız YZD 45-5, ilt-e-siz YZŞ 68-11 ; al-a-lar HŞ 1545, di-y-e-ler HR 70.

İstek bâzan şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman da bildirmektedir.

141. Emirde her şahıs için ayrı asıldan gelen ekler kullanılmıştır. Çekimi bugüne göre farklıdır : var-ayın HŞ 1464, vir-eyin ÇN 8, tut-ayım FS 332, vir-eyim DK 32-5, yık-ayum GZ 38-2, eyd-eyüm YZŞ 42-4, kıl-ayum YZD 14-15 ; ağla-ğıl ÇN 58, işit-gil DV 300-10 ; dön ŞD 152-2, al SV V-2 ; art-sun AD 23-4, eyle-sün YZD 49-5 ;
kıl-alum ŞD 128-1, gül-elüm HŞ 1219 ;
avla-ñ YZŞ 1161, diñle-ñ ŞD 100-12, yap-uñ HŞ 1921,
bil-üñ FS 164, oyna-ñuz GZ 49-19, gizle-ñüz YZD 49-17,
kıl-uñuz HŞ 1512, eyd-üñüz YZŞ 15-14 ;
bul-sunlar YZD 1-13, di-sün-ler DV 301-8, FS 819.

Emir çokluk 2. şahıs eki sadece -ñ' (nuz, -nüz 'dür, aradaki yardımcı vokal sonradan ekin bünyesine girmiştir.

142. Gereklihk için hususi bir ek yoktur, şart ekine gerek kelimesi eklenmek suretiyle yapılmaktadır : ben tuz etmek hakkını bil-sem gerek YZD 31-13, yirine gitse gerek han yasağı ŞD 163-2.

Bu -sa + gerek şekli gelecek zaman mânası da ifade etmektedir. (bk. 138).

143. Fiillerin birleşik şekillerinde bugüne göre farklı bir durum yoktur ; hikâye, rivâyet ve şart tarzları i- fiili ile yapılmaktadır.

Yalnız bâzan geniş zaman rivayetinden sonra şart eki geldiği zaman -mısa, -mise <-mşsa <-mış ise şekli ortaya çıkmakta ve şartın rivâyeti mânâsı ifade etmektedir : hoş menzil idi dehr degül-misse "olmasaymış, olmamış olsa" fenası / hoş mahrem idi ömr olur-ımssa "olsaymış, olmuş olsa" bekası ŞD 13-8, Türk dilini bilür-miseydüm "bilmiş olsaydım" SV I-78, ana hakkı

Tanrı hakkı degül-miseydi kalkubanı yirümden turaydum DK 53-7, sen degülmiseñ ayân / yaradur degül idüm kevn ü mekân MV 4-38, dökeydüñ elüñdemisse Âb-ı Hayât SN 262-5, elüm de-misse didi boyunduruk / ne yük tartadum ne oladum aruk FS 573.

144. Soru eki *-mı*, *-mi*'dir, ekteki vokal daima düzdür. Fiil çekiminde ekin yeri bakımından bugünkünden farklı bir durum yoktur.

145. Birleşik fiil yapan yardımcı fiiller *et-*, *eyle-*, *kıl-*, *ol-*, *bul-*, *dut-*, (tut-), *tur-* (dur), ve *ur-*'dur.

Birleşik fiillerin tasvirî (deseriptif) fiiller gurupundan iktidarî fiilin müsbeti *bil-*, menfisi *u-* fiili ile yapılır. Bugünkünden farklı durum menfisinde hem -ı, -i hem -a, -e gerundiumunun kullanılmasıdır. Az olmakla beraber -u, -ü, gerundiumu da kullanılmıştır : bul-ımaz YZŞ 71-10, alday-ımaz ŞD 17-13 bil-imez, HŞ 2245, ol-ımaz HŞ 1319, ur-umazam FS 881 ; çık-amazYZD 63-6, bul-amadum YZŞ 34-1, bul-amaz ŞD 175-4, tur-amaz YZŞ 75-9, tur-ımaz FS 952 ; diy-ümezdi HŞ 1914, ol-amuzam GZ 44-11.

146. Partisip ekleri bugünkünden farkh değildir. Geniş zaman partisipi olarak *-ar*, *-er*, *-ur*, *-ür*, *-maz*, *-mez* ; şimdiki zaman pârtisipi olarak *-an*, *-en* ; geçmiş zaman partisipleri olarak *-duk*, *-dük* ve *-mış*, *-miş* ; gelecek zaman partisipol iarak *-ası*, *-esi* ve *-acak*, *-ecek* kullanılmıştır.

147. Gerundium ekleri olarak hâl bildirmek üzere *-u*, *-ü* ; *-ı*, *-i*, *-a*, *-e* ; *-arak*, *-erek*, *-urak*, *-ürek*, *-iken* (*-ken*) ; zaman bildiren *-ınca*, *-ince*, *-ıcak*, *-icek*, *-ıcagız*, *-icegiz*, *-ıcagın*, *-icegin*, *-medin*, *-mazdın ön*, *-alı*, *-eli* ve -duk partisipinden meydana gelen *-dukça*, *-dükçe*, *-dugınca*, *-dügince*, *-dukda*, *-dükde*, *-dükde*, *-dugında*, *-düginde* ; atıf bildiren *-uþ*, *-üþ*, *-uban*, *-üben* kullanılmıştır.

Zaman mânası taşıyan -ınca, -ince eki hem bugünkü gibi "-dığı zaman" mânâsı, hem de "-ıncaya kadar" mânâsı ifade etmektedir : gice ir-ince "erinceye kadar, kalmışdı HŞ 1320, subh ol-ınca "oluncaya kadar" kıldı zârı HŞ 1600 ; gözi gör-ince "gördüğü zaman" HR 45, agard-mca "ağarttığı zaman" kara sakalı yiğit FS 361, toy-mca "doyuncaya kadar" ta'âmı yiye YZŞ 72-15.

Bugün kullanılmayan -ıcak, -icek eki ve genişlemiş şekli "-ıcağın, icegin, -ıcağız, -iceğiz '-dığı zaman, -ınca, -ince" mânâsını bildirir : gör-icek FS 304, sat-ıcak YZŞ 12-11, esen ol-ıcağız HŞ 1752, gör-iceğez ağladı YZŞ 33-3.

Zaman ve tarz bildiren -madm, -medin eki henüz -madan, -meden şekline girmemiştir. Ayrıca -mezdin öñ şekli de görülmektedir : sür-mezdin öñ HŞ 1027.

Zaman gerundiumu -ah, -eli'nin -alıdan, -eliden ve -ahdan berü, -eliden berü şekilleri de vardır : gör-elden HŞ 1397, gör-eliden YZŞ 80-5, göster-elden FS 419, vir-eliden berü HŞ 924, ayrıl-alıdan berü YZD 63-13.

Atıf gerundiumu -up, -üp'ün genişlemiş şekli olan -uban, -üben ve -ubanı, -übeni, -ubanın, -übenin bugün kullanılmamaktadır : baglan-uban ŞD 115-11, ger-üben HR 74, ol-ubanı gelesiz YZŞ 68-7, diy-übeni YZD 31-12.

BİBLİYOGRAFYA

METİNLER

Tıpkı basımlar

Behcetü'l-Hadaik, (İsmail Hikmet Ertaylan neşri), İstanbul 1960.
Gülşehrî, *Mantıku't-Tayr*, (Önsöz: A.S. Levend) T.D.K. neşri, Ankara 1957.
Hoca Mes'ûd, *Süheyl ü Nevbahâr*, J. H. Mordtman neşri), Hannover 1925.
Kadı Burhaneddin Divanı, T.D.K. neşri, İstanbul 1944.
Ahmed-i Dâî Külliyâtı, (İsmail Hikmet Ertaylan neşri), İstanbul 1952.
Şeyhî, *Husrev ü Şîrin*, (Zajaczkowski neşri), Varşova 1964.
Şeyhî Divanı, (Tarama Sözlüğü ve Nusha Farkları), T.D.K. neşri, Ankara 1942.

Tıpkı basımlar (Metin ve İncelemelerle)

Dehri Dilçin, *Yusuf ve Zeliha-Şeyyâd Hamza, Metin-Tıpkıbasım-Lûgatçe.* Ankara 1946.
Mecdut Mansuroğlu, *Ahmed Fakih-Çarhnâme*, İstanbul 1956. *Sultan Veled'in Türkçe Manzumeleri*, İstanbul 1958.
Abdülbaki Gölpmarlı, *Yunus Emre-Risalat al-Nushiyye ve Divan* (Fatih Nushası-Eskişehir Turizm ve Tanıtma Derneği neşri), İst. 1965.
Barbara Flemming. *Fahrî's Husrev u Şîrîn*, Wiesbaden 1974.
Zeynep Korkmaz, *Marzubân-nâme Tercümesi*, Ankara 1973.
Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı*, *I. Giriş-Metin, Faksimile*, Ankara 1958.
Ahmed Ateş, Süleyman Çelebi, *Vesîletü'n -Necât- Mevlid*, Ankara 1954.
Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî'nin Harnâmesi*, İstanbul 1971.
Kemal Edip Ünsel (Kürkçüoğlu), *Fâtih'in Şiirleri*, Ankara 1946.
İsmail Hikmet Ertaylan, *Sultan Cem-Divan*, İstanbul 1951.

Eski Harflerle Yayımlanmış Metinler

Kilisli Rif'at-Veled Çelebi. *Dîvan-ı Türkî-i Sultan Veled*, İstanbul 1341 (1925).
Kilisli Rif'at-Veled Çelebi, *Ferheng-nâme-i Sa'dî Tercümesi* - Hoca Mes'ûd, İstanbul 1340 (1924).
Kilisli Rif'at, *Kitâb-ı Dede Korkud*, İstanbul 1332 (1916).
Giese Fr., *Âşıkpaşazâde Tarihi*, Leipzig 1929.
Mükrimin Halil, *Düsturnâme-i Enverî*, İstanbul 1928.

Hıfzı Tevfik-H. İhsan-Hasan Âli, *Türk Edebiyatı Nümûneleri*, İstanbul 1926.

Fahir İz, *Eski Türk Edebiyatında Nesir*, I, İstanbul 1964.

Eski Türk Edebiyatında Nazım, I-II, İstanbul 1966-1967.

Faruk K. Timurtaş, *Klâsik ve Eski Osmanlı Türkçesi Metinleri*, İstanbul 1974.

Tenkidli Metinler (İnceleme ve araştırmalarla)

Faruk K. Timurtaş, *Şeyhî'nin Husrev ü Şîrîn'i*, İstanbul 1963.

Mélikoff I., *La Geste de Melik Danişmend*, I, *Introduction et traduction*; II. *Edition critique*, Paris 1960.

A. Mertol Tulum, *Sinan Paşa-Tazarru'nâme*, İstanbul 1973.

Halûk İpekten, *Karamanlı Nizâmî-Hayatı, Edebî Kişiliği ve Divanı*, Ankara 1974.

Ali Nihad Tarlan, *Ahmed Paşa Divanı*, İstanbul 1966; *Necati Beğ Divanı*, İstanbul 1963; *Zâtî Divanı*, I-II, İstanbul 1968, 1970; *Fuzulî Divanı*, I, İstanbul 1950; *Hayalî Beğ Divanı*, İstanbul 1945.

Kenan Akyüz - S. Beken - S. Yüksel - M. Cunbur, *Fuzûlî Divanı*, Ankara 1958.

Yeni Harflerle Metinler (İnceleme ve açıklamalarla)

Talât Onay, *Dâstân-ı Ahmed Harâmî*, İstanbul 1946.

Halis Akaydın, *Ahmed Harâmî Destanı*, İstanbul 1973.

Abdülbâki Gölpınarli, *Yunus Emre Divanı-Metinler, Sözlük, Açıklama*, I ve II-III, İstanbul 1943 ve 1948; *Yunus Emre-Hayatı ve Bütün Şiirleri*, İstanbul 1971.

Faruk K. Timurtaş, *Yunus Emre Divanı*, İstanbul 1972; *Mevlid*, İstanbul 1970; 2. baskı, İstanbul.

Ahmed Aymutlu, *Süleyman Çelebi ve Mevlid-i Şerif*, İstanbul 1958; *Fâtih'in Şiirleri*, İstanbul 1959.

İNCELEME VE ARAŞTIRMALAR

Arat, Reşid Rahmeti, *Türk dilinin inkişafı*, III. Tarih Kongresi Tebliğleri, Ankara 1948, s. 598-611; *Anadolu yazı dilinin tarihî inkişafına dair*, V. Tarih Kongresi Tebliğleri, Ankara 1960, s. 225-232.

Babinger, Fr., *Aşık Paşa's Gharîb-nâme*; MSOS, XXVI, 1928, s. 91-99.

Banarlı Nihad Sami, *Ahmedî ve Dâsitân-ı Tevârîh-i Mülûk-i Âl-i Osman ve Cemşîd ü Hurşîd*, Türkiyat Mec. VI, 1939, s. 177-285; *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*, I, İstanbul 1976.

Banguoğlu Tahsin, *Altosmanische Sprachstudieh zu Süheyl'ü Nevbahar*, Breslau 1938.

Brockelmann C., *Altosmanische Studien*; I. *Die Sprache. Âşık Paşa's und Ahmedî's*, ZDMG, LXXIII, 1919, s. 1-29.

Buluç Sâdettin, *Eski bir Türk dili yâdigârı Behcetü'l-hadâik fi Mev'izetü'l-halâik*, TDED, VI, İst. 1954, s. 119-131; *Şeyyâd Hamza'nın beş manzumesi*, TDED, VII, İstanbul 1956, s. 1-16.

Caferoğlu Ahmet, *Fatih'in dili*, TDED, VI, İstanbul 1954, s. 83-90.

Canpolat Mustafa, *Behcetü'l-Hadaik'in dili üzerine*, TDAY-Belleten 1967, Ankara 1968, s. 165-175.

Çağatay Saadet, *Uygurca ve Eski Osmanlıcada instrumental-n*, TDCF Der., c. I, Ankara 1943, s. 93-107; *Eski Osmanlıca üzerine bazı notlar*, TDGF Der., II-2, Ankara 1944, s. 297-312; *Eski Osmanlıcada fiil müştakları*, DTCF Der., VI/1-2, s. 353-368; VI/3-4, s. 525-552; VII/1-2, s. 27-47, Ankara 1948, 1949.

Dolu Halide, *Dâstân-ı Varka ve Gülşah'ın fiil çekimi*; TDAY-Belleten 1945, s. 221-231.

Duda H. W., *Die Sprache der Qırq Vezir Erzählungen*, Leipzig 1930.

Ergin Muharrem, *Dede Korkut Kitabı*, II. *İndeks-Gramer*, Ankara 1963; *Kadı Burhaneddin Divanı üzerinde bir gramer denemesi*, TDED, IV-3, İstanbul 1951, s. 287-327.

Ertaylan İsmail Hikmet, *Ahmed-i Dâî-Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1954.

Gökyay Orhan Şaik, *Dedem Korkudnn Kitabı*, İstanbul 1973.

Gölpınarlı Abdülbaki, *Âşık Paşanın şiirleri*, Türkiyat M., V, İstanbul 1936, s. 87-100; *Yunus Emre ve Tasavvuf*, İstanbul 1961.

Hatipoğlu (Kılıçoğlu) Vecihe, *Cerrâhiye-i İlhâniye*, Ankara 1956.

Kissling H. J., *Die Sprache des Aşık Paşazade*, Breslau 1936.

Korkmaz Zeynep, *Eski Anadolu Türkçesindeki -van/-ven,-vuz/-vüz kişi ve bildirme eklerinin Anadolu ağızlarındaki kalıntıları*, TDAY-Belleten 1964, s. 43-65; *-Ası/-esi gelecek zaman ve isim-fiil ekinin yapısı üzerine*, TDAY-Belleten 1968, s. 31-38; *Selçuklu Türkçesinin genel yapısı*, TDAY-Belleten 1972, s. 17-34.

Köprülü M. Fuad, *Selçukîler devrinde Anadolu şairleri-Şeyyâd Hamza*, Dergâh, 1-4, İstanbul 1921; *Selçukîler devrinde Anadolu şairleri I.-Şeyyâd Hamza*, Türk Yurdu, I, İst. 1924, s. 27-34 (Almancası KCsA, I/3, Budapeşte 1922, s. 183-190); *Selçukîler devrinde Anadolu şairleri II.-Ahmed Fakih*, Türk Yurdu, IV, İst. 1926. s. 286-295. (Almancası KCsA, II/1-2, Budapeşte 1926, s. 20-38); *Selçukîler devrinde Anadolu şairleri-Hoca Dehhânî*, Hayat Mec., 1/1, Ankara 1926, s. 4-5; *Anadoluda Türk dili ve edebiyatının tekâmülüne umumî bir bakış*, Yeni Türk Mec., nr. 4, 5, 7, İstanbul 1933, s. 277-292, 375-384, 535-553; *Ahmedî*, İslâm Ansikl., I, s. 219-22; *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, ikinci baskı, Ankara 1966.

Levend Agâh Sırrı, *Âşık Paşa'nın bilinmeyen iki mesnevisi-Fakr-nâme ve Vasf-ı Hâl*, TDAY-Belleten 1953, s. 205-225; *Türk Dilinde Gelişme ve Sâdeleşme Safhaları*, Ankara 1949; *Türk Edebiyatı Tarihi*, Ankara 1973.
Mansuroğlu Mecdud, *Anadoluda Türk yazı dilinin başlaması ve gelişmesi*, TDED, IV/3, İstanbul 1951, s. 215-229; *Mevlânâ Celâleddin-i Rûmî'de Türkçe beyit ve ibareler*, TDAY-Belleten 1954, s. 207-220; *Şeyyad Hamza'ya ait üç manzume*, TDED, I/3-4, İstanbul 1946, s. 180-195; *Şeyyad Hamza'nın üç manzumesinin tıpkı basımı*, TDED, VII/1-2 İstanbul 1956, s. 108-114; *Şeyyad Hamza'nın beş manzumesi*, Oriens, X/1, Leiden 1957, s. 43-70; *Dehhânî ve Manzumeleri*, İstanbul 1947; *Das Altosmanische*, *Philologiae Turcicae Fundamenta*, I, Wiesbaden 1959, s. 160-182.
Olcay Selahaddin, *Ebu'l-Leys Semerkandî-Tezkiretü'l-evliyâ*, İnceleme-Metin-İndeks. Ankara 1965.
Pekolcay Neclâ, *İslâmî Türk Edebiyatı*, I-II, İstanbul 1967, 1968.
Şerefeddin M. (Yaltkaya), *Mevlânâ'da Türkçe kelimeler ve Türkçe şiirler*, Türkiyat, IV, İstanbul 1934, s. 161-168.
Tarlan Ali Nihad, *Şeyhî Divanını Tedkik*, 2. baskı, İstanbul 1967.
Taeschner Fr., *Zwei Gazel's von Gülşehrî*, Fuad Köprülü Armağanı, Ankara 1953, s. 479-485; *Gülschehrî's Mesnevi auf Achi Evran*, Wiesbaden 1955.
Thury J., *XIV. asır sonralarına kadar Türk dili yâdigârları*, Millî Tetebbular Mec., II/4, İstanbul 1915, s. 103-133.
Timurtaş Faruk K., *Şeyhî Hayatı ve Eserleri - Eserlerinden Seçmeler*, İstanbul 1968; *Şeyhî ve Çağdaşlarının Eserleri Üzerinde Gramer Araştırmaları*, I. *Ses bilgisi:* TDAY-Belleten 1960, s. 95-114; II. *Şekil bilgisi*, TDAY 1961, s. 53-136; *Bâki'nin Kanunî Mersiyesinin Dil Bakımından İzahı:* TDED, XII, 1963, s. 219-232; *Eski Anadolu Türkçesi*, Türk Dünyası El Kitabı, Ankara 1976.
Yüksel Sedit, *Işknâme-İnceleme, Metin*, Ankara 1965.
Zajaczkowski A., *Etudes sur la langue vieille Osmanli:* I. *Calila et Dimnaa*, Krakowie 1934. *Etudes sur la langue vieille Osmanli:* II. *Traduction du Qoran (Cevâhirü'l-asdâf)*, Krokowie 1937.

SÖZLÜKLER

Ahmed Vefik Paşa, *Lehce-i Osmanî*, İstanbul 1306.
Hüseyin Kâzım Kadri, *Büyük Türk Lûgatı*, I-IV, İstanbul 1927, 1928, 1943.

Redhouse J. W., *A Turkish and English Lexicon*, İstanbul 1927.
Şemseddin Sâmi, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul 1317.
Türk Dil Kurumu, *Tanıklarıyle Tarama Sözlüğü*, I-VI, Ankara 1963-1972.
Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, İstanbul 1946-1956.

TEZLER

Doktora Tezleri

Canpolat Mustafa, *Behcetü'l-Hadâik fi Mev'izeti'l-Halâik* - Giriş, Yazı özellikleri, Ses özellikleri, Söz yapılışı, Söz bölümleri, Dizin, DTCF Kütüphanesi, No. 9, Ankara 1965.
Cunbır Müjgân, *Gülşehrî ve Mantıku't-Tayr'ı*, DTCF Kütüphanesi, No. 74, Ankara 1952.
Pekolcay Neclâ, *Türkçe Mevlid Metinleri*, I-II, Türkiyat Enstitüsü Ktp., No. 346, İstanbul 1950.